

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Sociální práce

Studijní obor: Penitenciární péče

Kód oboru: 7502R023

Název bakalářské práce:

**PŘÍPRAVA ODSOUZENÝCH NA PROPUŠTĚNÍ
Z VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY**

***THE PREPARATION OF CONVICTS FOR THE RELEASE
FROM THE EXECUTION OF IMPRISONMENT***

Autor:

Marie Hájková

Máchova 369

471 27 Stráž pod Ralskem

Podpis autora: _____

Vedoucí práce: Mgr. Renata Hečková

Počet:

stran	obrázků	tabulek	grafů	zdrojů	příloh
67	0	6	6	21	3 + 1 CD

CD obsahuje celé znění bakalářské práce.

V Liberci dne: 30. 4. 2007

Zadání bakalářské práce

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom(a) povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Liberci dne: 30. 4. 2007

Podpis:

Poděkování:

Děkuji všem, kteří mi pomohli s vytvořením této bakalářské práce a bez jejichž pomoci bych se neobešla.

Paní Mgr. Renatě Hečkové děkuji za vedení práce, panu Mgr. Zdeňku Kovaříkovi za vysoce odborné rady a četné konzultace, které se mi staly velkou inspirací.

Poděkování patří také mé rodině, s jejíž trpělivostí, tolerancí a podporou jsem mohla počítat po celou dobu studia.

Název BP: PŘÍPRAVA ODSOUZENÝCH NA PROPUŠTĚNÍ
Z VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Název BP: THE PREPARATION OF PRISONERS FOR THE RELEASE
FROM THE EXECUTION OF IMPRISONMENT

Jméno a příjmení autora: Marie Hájková

Akademický rok odevzdání BP: 2006/2007

Vedoucí BP: Mgr. Renata Hečková

Resumé

Bakalářská práce se zabývala problematikou programů zacházení, které lze považovat za hlavní nástroj přípravy odsouzených na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Cílem práce bylo zjistit, zda jsou prostřednictvím programů zacházení vytvářeny příznivé předpoklady pro zdárný přechod propouštěných odsouzených do občanského života.

Práce vycházela ze současného legislativního stavu v České republice, která se zavázala dodržovat Evropská vězeňská pravidla, a opírala se o Koncepti rozvoje českého vězeňství do roku 2015.

Práci tvořily dvě základní oblasti. Jednalo se o část teoretickou, která byla věnována výkladu základních pojmů, nahlédla do odborné literatury a seznámila s problematikou penitenciární péče jako celku.

V praktické části byl pomocí dotazníku zjišťován postoj odsouzených a výchovných pracovníků Vězeňské služby k programům zacházení. Dále bylo zkoumáno, jaký vliv je přisuzován podmínkám života ve věznici a práci personálu Vězeňské služby České republiky a jaký význam mají aktivity společnosti směrem do věznice.

Za největší přínos práce je možno považovat zjištění, že odsouzení z jednotlivých skupin, přes rozdílná stanoviska, ve své většině dostatečně akceptují současné nastavení programů zacházení realizovaných vzdělaným, odborným personálem v optimálních podmínkách života ve věznici a potřebu kontaktů s prostředím mimo věznici. Tato zjištění tak dovolují vyjádřit kladné stanovisko ke správnosti stávající koncepce zacházení s odsouzenými k trestu odnětí svobody.

Klíčová slova

Vězeňská služba ČR, výkon trestu odnětí svobody, program zacházení, propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, Evropská vězeňská pravidla, dotazník, resocializace, reintegrace

Summary

This bachelor work dealt with a question of programs of treatment, which may be considered a main tool for preparation of prisoners for the release from the imprisonment.

The aim of this work was to find out, whether the programs of treatment are useful for preparation of inmates for civic life.

This thesis was based upon the current Czech legislation, bound to the European Prison Rules, and the Conception of the Development of The Czech Prison Service till 2015.

The thesis consists of two main parts. The theoretical part is focused on the explanation of the main concepts, survey of the literature and the penitential care as a whole.

In the practical part, the attitude of inmates and prison staff was studied via a questioner. The influence of the circumstances of the life in prisons, activities of the prison staff, and influence of civic organizations in prisons was also dealt with.

The main benefit of this work is the conclusion that prisoners from various groups, in spite of their different opinions, mostly accept present programs of treatment carried out by educated and professional prison personnel and the need of external contacts. These facts allow us to make a positive conclusion about the present concept of treatment of prisoners in the execution of imprisonment.

Keywords

The Prison Service of the Czech Republic, the execution of the imprisonment, release from imprisonment, European Prison Rules, questioner, reintegration, resocialization

OBSAH:

1	ÚVOD	9
2	TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE	11
2.1	Výkon trestu odnětí svobody (VTOS)	11
2.1.1	Historie trestu odnětí svobody	11
2.1.2	Základní vězeňské systémy	12
2.1.3	Historie českého vězeňství	15
2.1.4	Psychologické a sociální důsledky VTOS	19
2.1.5	Adaptační problémy po propuštění z VTOS	20
2.2	Řízení, organizace a činnost Vězeňské služby České republiky (VS ČR)	21
2.2.1	Základní rozčlenění VS ČR	21
2.2.2	Organizační jednotky VS ČR	22
2.2.3	Úkoly VS ČR	23
2.3	Penitenciární a postpenitenciární péče	23
2.3.1	Programy zacházení	25
2.3.2	Činnost výstupních oddělení	27
2.3.3	Péče o propuštěné odsouzené	30
2.3.4	Kontinuální sociální péče – projekt „ŠANCE“	33
2.4	Evropská vězeňská pravidla (EVP)	34
2.4.1	Styk s vnějším světem	35
2.4.2	Vězeňský režim	35
2.4.3	Práce	36
2.4.4	Vzdělávání	36
2.4.5	Propuštění vězňů	37
2.5	Koncepce rozvoje českého vězeňství	37
2.5.1	Klasifikace odsouzených	37
2.5.2	Programy zacházení	38

3	PRAKTICKÁ ČÁST	39
3.1	Cíl průzkumu	39
3.2	Průběh průzkumu a charakteristika vyšetřovaných souborů	39
3.3	Stanovení předpokladů	41
3.4	Použité metody	42
3.5	První část průzkumu – výsledky, interpretace, diskuse	44
3.6	Druhá část průzkumu – výsledky, interpretace, diskuse	52
3.7	Shrnutí výsledků průzkumu	57
4	ZÁVĚR	61
5	NÁVRH OPATŘENÍ	63
6	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	64
7	SEZNAM PŘÍLOH	66

1 ÚVOD

Téma předložené práce je pokračováním nekončící diskuse penologů a také penitenciárních pracovníků o tom, jak nastavit podmínky výkonu trestu odnětí svobody, aby lidé, kteří jsou za úmyslnou trestnou činnost k tomuto trestu odsouzeni, byli průběhem jeho výkonu ovlivněni tak, že již nebudou další trestnou činnost páchat.

Kategorické a poněkud absolutní znění tohoto výroku je jistě zavádějící, neboť nelze očekávat, že by výkon trestu odnětí svobody byl v tomto smyslu až tak úspěšný. Historie zná řadu pokusů, kterými byly stanoveny základní zásady výkonu trestu odnětí svobody i hybatele, kterými bylo cíleně na osoby, podmínkám tohoto trestu podrobeným, působeno. Snaha o nápravu osob provinivších se proti společnostem vydaným normám, je stará jako společenství lidí, které takové normy vymyslelo, zformovalo a v praktickém životě uplatňovalo. Že se tomu bezezbytku nedaří přes letité zkušenosti ani s trestem odnětí svobody, který byl postupně vývojem lidské společnosti uplatňován, je konec konců zřejmé, kdykoliv vezmeme do rukou statistiku vypovídající o recidivě v páchání trestné činnosti, jejíž značná část navíc zůstává zcela skryta, neboť není odhalena.

Filosofie výkonu trestu odnětí svobody, která je v současné Evropě uplatňována, vychází ze základního postulátu, kterým je idea o posouzení míry rizika a současně i potřeb jedince, a tedy stanovení odpovídajících podmínek jeho věznění a nastavení takového programu zacházení, který by jeho potřeby uspokojil. Jak snadno se to řekne, ale jak nesnadno se tento cíl stává reálným, znají všichni pracovníci českého vězeňství.

Teoretická část práce je věnována výkladu základních pojmů, náhledu do odborné literatury a seznámení s jednotlivými subjekty, které mají podíl na řešené problematice. Dále je zde nastíněna historie výkonu trestu v zahraničí a také na území České republiky.

Větší prostor je věnován kapitole pojednávající o penitenciární a postpenitenciární péči v České republice, ve které jsou popsány některé zkušenosti autorky práce s touto problematikou.

Není opomenuto seznámit čtenáře se základními dokumenty týkajícími se výkonu trestu odnětí svobody, a to Evropskými vězeňskými pravidly a Koncepcí rozvoje českého vězeňství do r. 2015.

Praktická část práce je zaměřena na zjištění postojů a názorů k této problematice u několika skupin odsouzených a výchovných pracovníků Věznice Stráž pod Ralskem.

Předkládaná práce chce přispět do diskuse tím, že na základě provedeného průzkumu podává informaci o tom, jak samotní odsouzení posuzují potřebnost či užitečnost programů zacházení, podmínek věznění, práce personálu a kontaktů s vnějším prostředím pro jejich přípravu na život po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Přitom chce poukázat na rozdílnost v posuzování některých kritérií odlišnými skupinami odsouzených – recidivisty, prvovězněnými a odsouzenými zařazenými do specializovaného oddělení a na základě výsledků provedeného průzkumu pak formulovat výstupy, které by mohly být použitelné pro praxi.

2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE

2.1 Výkon trestu odnětí svobody (VTOS)

2.1.1 Historie výkonu trestu odnětí svobody

„Vězení je už dlouho spojováno se záměrem napravit zločince a převychovat je na zákona dbalé občany. Uvěznění má samozřejmě provinilce také potrestat a chránit před nimi ostatní členy společnosti, ale podstatou vězeňského systému zůstává „náprava“ jedince, aby se mohl zařadit na patřičné místo ve společnosti.“ (Giddens, 1997, s. 203) Těmito slovy charakterizuje známý sociolog hlavní účely výkonu trestu odnětí svobody.

Jak Giddens (1997) uvádí, hlavními metodami trestání byly až do 19. století tresty tělesné: vsazení do klády, bičování, cejchování nebo věšení. Obvykle bývaly vykonávány veřejně a před hojným obecnstvem.

Až do počátku 19. století byly zločiny v Evropě i v Americe jen zřídka trestány vězením. Menší města většinou mívala místní šatlavu, ale ta byla obvykle velmi malá a stačila asi pro tři nebo čtyři vězně. Ve větších evropských městech bývala rozsáhlejší vězení, v nichž pobývali obvykle obvinění čekající na popravu. I tyto instituce se značně lišily od moderních vězení.

Moderní vězení se vyvinula spíše z chudobinců („špitálů“) než z někdejších šatlav a žalářů. Chudobince ve většině evropských zemí vznikly v 17. století, tedy v době, kdy se hroutil feudální řád. Mnozí rolníci nemohli najít práci v zemědělství, a stávali se proto tuláky. V chudobincích jim byla poskytována obživa, ale kromě toho byli donuceni tam trávit většinu času a velice tvrdě pracovat.

V průběhu 18. století se vězení, nemocnice a ústavy pro choromyslné od sebe postupně oddělily. Objevili se reformátoři, kteří vystupovali proti tradičním trestům a považovali zbavení svobody za efektivnější způsob, jak čelit zločinnému jednání. V souvislosti s tím, jak se v širším politickém kontextu rozvíjela práva jedince, se nejzávažnějším zločinem stala vražda: zabít toho druhého znamená totiž nejhrubší útok na jeho práva. Protože se očekávalo, že vězení vstřípí zločincům prosté ctnosti jako kázeň a konformitu, bylo od veřejného trestání postupně upouštěno a sám trest smrti byl posléze ve většině západních zemí zrušen a byl nahrazován trestem odnětí svobody.

2. 1. 2 Základní vězeňské systémy

V penologických systémech vzniklých v průběhu 18. a 19. století vykrystalizovaly čtyři základní systémy zacházení s vězni. V souvislosti s tématem bakalářské práce je problematika vězeňských systémů významná, protože se tak čtenář může přesvědčit, že již tehdy byly hledány nejrůznější formy a metody práce s vězni, které měly - více či méně úspěšně - zabránit recidivě v páchání trestné činnosti odsouzených.

Podrobněji jsou vězeňské systémy popsány v Základech penologie (Černíková, Sedláček, 2002, s. 21):

1. **Pensylvánský systém (tzv. solitary systém, systém izolační)** vznikl ve Philadelphii ve vězení hvězdicového typu, kde byla architektonicky vyřešena izolace vězněného. Odsouzený byl v cele sám, zpočátku nemohl pracovat, mohl pouze číst Bibli, účastnit se náboženského kázání a měl povinnost zpytovat své svědomí. Důvodem izolace vězněného bylo předcházení útěkům a mravní nákaze. Psychickou a sociální izolací mělo být pachateli umožněno dosažení nápravy sebepoznáním a trýznivým zpytováním svědomí. Tento způsob zacházení se však projevoval převážně negativním ovlivněním duševního a následně i fyzického stavu vězňů (psychické strádání, deprese, celkové zhroucení).
2. **Auburnský systém (silent systém, systém mlčení)**, zavedený v Auburnské věznici ve státě New York roku 1823, představoval ústup od totální izolace vězňů. Izolace na celách v noci byla přes den doplněna prací ve společných dílnách při zachování absolutního mlčení. Soustavná těžká práce, neustálé ticho a poslušnost byly vynucovány těžkými tělesnými tresty

Je zřejmé, že jakákoliv příprava na reálný život po propuštění v těchto systémech v podstatě neexistovala.

3. **Smíšený klasifikační systém ženevský** vznikl kombinací režimu uzavření o samotě a mlčení, ale byly připojeny nové prvky:
 - odsouzení byli ve věznicích rozdělováni podle určitých vnějších znaků,
 - vznikl klasifikační systém (ve věznici v Ženevě, založené v r. 1833), založený na rozdělování odsouzených do čtyř kategorií, které byly stupňovány podle závažnosti trestných činů,
 - na základě viditelných známek nápravy mohl být odsouzený přemístěn z přísnější kategorie do mírnější kategorie,

- ženevský systém zavedl výhodu odpuštění části trestu odsouzeným, kteří se dobře chovali a pracovali.

Smíšený systém Obermayerovský byl založen na těchto principech:

- přísný dozor a nepřetržité zaměstnávání,
- zabezpečování volného času a pozitivní působení personálu – důležitým výchovným prostředkem bylo vzdělávání, cílem výuky bylo pěstování citu pro čestnost,
- negativním aspektem tohoto systému bylo vytvoření sítě tzv. „dohlížečů“, kterými se stávali odsouzení vynikající hrubou fyzickou silou a výrazným sebeprosazováním.

4. Progresivní systémy

Autoři progresivních systémů vycházeli ze zásady, že odsouzení by měli po dobu výkonu trestu procházet různými stupni přísnosti režimu a měly by být významně zohledněny žádoucí změny v jejich chování a odpykané délky trestu.

Anglický progresivní systém

1. stupeň – vězeň byl umístěn na 9 měsíců do samovazby, byla mu krácena strava, nepracoval, měl zažít pocit viny za spáchaný čin,
2. stupeň – přes den se podílel na společné veřejné práci, cílem bylo přiblížit odsouzeným podmínky života ve společnosti. Za vykonanou práci byli odsouzení diferenciovaně odměňováni. Při zaměstnávání byla věnována péče jejich odborné profesní přípravě – vyučení řemeslu, které by mohli využít po propuštění,
3. stupeň – po vykonání $\frac{3}{4}$ trestu odnětí svobody při dosažení žádoucí nápravy byla vězněnému zbývající část trestu odpuštěna a byl podmíněně propuštěn na svobodu. Byl ale pod dozorem policie. Pokud se řádně nechoval, byl vzat zpět do vězení k vykonání zbývající části trestu (zárodek podmíněného propuštění z výkonu trestu).

Irský progresivní systém

Koncepce Waltera Crofftona, který je zakladatelem irského systému, měla obdobné stupně jako systém anglický, byla však rozšířena ještě o jeden stupeň.

1. stupeň - v 1. období věznění dostávali odsouzení omezené množství jídla a vykonávali nudnou práci na svých celách,
v 2. období dostávali lepší stravu a přidělovala se jim zajímavější práce, kterou vykonávali společně, společně se také zúčastňovali vyučování a diskusních večerů,
2. stupeň – vykonávali těžké práce, nejčastěji veřejné a na čerstvém vzduchu. Noc trávili odděleně. Ve 2. stupni trávili polovinu trestu.
3. stupeň – trest byl vykonáván v podmínkách uvolněného režimu. Vězeň pobýval ve věznici bez uzavření, kde dozor byl neozbrojený. Dostávali větší odměnu za práci. Tento stupeň končil podmíněným propuštěním.

Bodovací (známkovací) systém

Průkopníkem systému byl námořní kapitán Maconochie, inspektor anglického deportačního tábora v Austrálii. Vycházel z předpokladu, že prostřednictvím dobře vykonané práce se odsouzený může napravit a lze mu trest zkrátit. Podle jeho představ nemá být zločinec odsouzen na délku trvání trestu, ale na množství práce, kterou lze určit číselnou hodnotou.

Ideou tohoto programu – stejně jako u ostatních progresivních systémů - byla zejména postupná příprava odsouzeného na život ve společnosti. Požadavek penitenciární výchovy zaměřené na znovuzачlenění odsouzených do společnosti vystupuje v Evropě do popředí v polovině 19. století.

2. 1. 3 Historie českého vězeňství

Ukládání a výkon trestů ve středověku

Ve 13. století vzniká systém středověkého soudnictví, opírající se o vrchnostenské, církevní a městské soudy. Středověké tresty byly zejména tělesné a končily smrtí nebo těžkým ublížením na zdraví. V první polovině 13. století byl budován systém župních hradů, které sloužily k obraně, státní správě a také soudnictví. Byly v nich zřizovány i prostory k držení osob zbavených svobody, avšak toto držení ještě nemělo charakter trestu odnětí svobody. Šlo spíše o vazbu před vlastní krvavou exekucí, o popravu hladem nebo o politickou internaci osob vyššího stavu. Podmínky v hradních vězeních byly velice nepříznivé, vězni zde žili v nezdravém prostředí a většinou v krátké době umírali. Se vznikem a rozvojem měst ve druhé polovině 13. století byla obdobná vězení zřizována i ve sklepeních městských radnic. Tyto prostory stejně nevlídné a odpudivé bývaly zpravidla přeplněny bez oddělování mužů, žen a mladistvých. Tento způsob věznění měl za následek šíření nemocí, morální nákazu a předávání kriminálních zkušeností.

Reforma středověkého trestního práva

V barokním období, zvolna od konce 17. století a hlavně ve století 18., si razilo cestu přesvědčení, že vězení nemá být tak surové a život vězňů má být chráněn. Vlivem francouzské osvícenské filosofie, která zdůrazňovala význam lidského rozumu, pokroku a humanity, ale i pracemi italských a anglických právníků, nabývaly tyto myšlenky reálných podob. V našich zemích vydala habsburská císařovna a česká královna *Marie Terezie* (vládla v letech 1740-1780) nový trestní kodex, kterým omezila ukládání trestu smrti (tzv. hrdelní tresty) a v roce 1776 zakázala mučení. Pokračovatelem právních, ale i vězeňských reforem Marie Terezie byl její syn *Josef II.* (vládl v letech 1780-1790), který dospěl ke zrušení trestu smrti a jeho nahrazení doživotním uvězněním v pevnosti. Obyvatelé z Čech, Moravy a Slezska vykonávali tento druh trestu v brněnské pevnosti Špilberk a obyvatelé z alpských zemí ve Šlosberku ve Štýrském Hradci. V důsledku tvrdých podmínek věznění v podzemních celách, tzv. kasematech, kam nepronikal sluneční svit, kde bylo vlhko a chlad, umírali vězni na nejrůznější onemocnění do tří let. V roce 1803 byl císařem *Františkem II.* (vládl v letech 1792-1835) znovu zaveden trest smrti. Do roku 1848 byl uplatněn ve 450 případech, tj. v 10 případech ročně. Toto opatření však nemělo výrazný vliv na vývoj zločinnosti. V roce 1823 byla v Praze založena první státní, dnes již neexistující *Svatováclavská trestnice*, kde poprvé došlo k řádné diferenciaci vězněných osob, tj. oddělení mužů, žen a mladistvých a více narušených osob od méně narušených.

Utváření vězeňského systému

V oblasti trestního práva navázal na byrokratický systém císaře Františka II. císař *Ferdinad V.* za účinné pomoci ministra Alexandra Bacha. V této době byl vykonáván trest odnětí svobody v těžkém žaláři, žaláři a vězení. Vězni již nebyli na celách spoutáni a poutacích prostředků se používalo pouze při jejich transportu a nebo krátkodobě, v případě pokusu o útěk nebo násilného jednání. Vězeňství bylo zcela zestátněno a jeho řízení se ujalo ministerstvo spravedlnosti. Dochází k budování sítě vězeňských zařízení v rámci příslušných soudních okresů. Vznikají tzv. justiční komplexy, tj. architektonické celky, tvořené soudní budovou a vazební věznicí. K výkonu trestu odnětí svobody jsou budovány státní trestnice, buď rekonstrukcí objektů, které původně sloužily jinému účelu, nebo novou výstavbou. V roce 1856 vznikla např. státní trestnice ze středověkého hradu Mírov, v roce 1857 další trestnice z někdejšího kartuziánského kláštera ve Valdicích u Jičína, v roce 1865 byla vytvořena centrální ženská trestnice v Řepích u Prahy. V té době pronikají do vězeňství snahy o nápravu vězněných osob, zejména skrze duchovní, popř. členy některých církevních řádů. Příkladnou práci na tomto poli vykonal vězeňský kaplan **František Josef Řezáč (1819-1879)**, který začal působit ještě ve Svatováclavské trestnici, kde jako první začal vyučovat vězně. V roce 1852 vydal spis "Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců", který je komparativní studií tehdejších vězeňských systémů s hlubokým pohledem na problematiku nápravy pachatelů trestných činů. Právem může být F. J. Řezáč nazýván *nestorem české penologie*.

Moderní základy vězeňství

Po rozpadu habsburské monarchie v roce 1918 vznikla Československá republika v čele s prezidentem Tomášem G. Masarykem. Nový stát navázal na historické penitenciární tradice, akceptoval rakouský trestní zákon a k jeho naplňování vytvářel nové formy a postupy v právních i vězeňských otázkách. V roce 1931 byl vydán zákon č. 48, který komplexním způsobem upravil systém ochranné a ústavní výchovy mládeže s důrazem na výchovně vzdělávací přístup. Na činnosti vězeňství se nadále významným způsobem a úspěšně podíleli učitelé, duchovní, lékaři a členové některých církevních řádů, zejména Řádu sv. Františka a Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského. Za významnou osobnost, která se v období trvání Československé republiky významně podílela na vytváření moderních základů vězeňství, je třeba považovat *JUDr. Emila Lányho*. Tento právník byl v roce 1920 pověřen organizací a správou vězeňství na ministerstvu spravedlnosti a od roku 1928 působil jako delegát československé vlády v mezinárodní komisi pro trestní právo a vězeňství.

Období let 1939 – 1945

Toto období je charakterizováno vznikem koncentračních a pracovní táborů. Na území Protektorátu byl zřízen menší koncentrační tábor v bývalé vojenské pevnosti Terezín u Litoměřic a pobočky některých dalších koncentračních táborů. Dále bylo vybudováno šest pracovních táborů pro muže. V jednotlivých okresech a krajích byly zabrány pro činnost německé policie a justice veškerá vězeňská zařízení a jako vyšetřovací věznice smutně prosluly Petschkův palác a pankrácká věznice v Praze, dále Kounicovy koleje a pevnost Špilberk v Brně.

Od roku 1945 byla obnovena Československá republika v čele s prezidentem Edvardem Benešem a všechny státní instituce včetně vězeňství se postupně navracely do předválečné podoby. Období let 1945 až 1947 bylo poznamenáno soustředováním německých říšských občanů, kteří žili na území Protektorátu, ve sběrných táborech a jejich odsunem do Německa.

Období poválečné

V tomto období byly vytvořeny politické podmínky ke vzniku totalitního státu, v němž užití způsoby represe, vztah státní moci k vězňům a zacházení s nimi, zvláště s politickými vězni, bylo zcela neobvyklé. Demokraticky smýšlející občané se stali tzv. třídními nepřáteli, kteří byli stíháni za pomoci sovětských poradců a odsuzováni státním soudem v Praze nebo krajskými soudy k mnohaletým trestům odnětí svobody. Ke zvýšení vězeňské ubytovací kapacity byly zřizovány *tábory nucené práce*, kde byli věznění lidé na základě rozhodnutí tříčlenných komisí, které byly jmenovány krajskými národními výbory. Tyto tábory byly postupně zrušeny v roce 1956, avšak třídně politický přístup k vězněným osobám přetrvával. V roce 1960 vznikla Správa nápravných zařízení MV. Političtí vězni stále tvořili zvláštní kategorii tzv. "třídních nepřátel". Rozhodujícím kritériem byla třídně politická charakteristika odsouzených a nikoliv druh a hloubka kriminálního narušení.

V roce 1957 vydala hospodářská a sociální rada Organizace spojených národů dokument pod názvem *Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni*, který se stal v 60. a 70. letech základní normou k provádění reformy vězeňských systémů v jednotlivých západoevropských zemích, ale také v Kanadě a USA. V Československé socialistické republice byl v duchu tohoto dokumentu vydán zákon č.59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, který lze považovat za legislativní základ dílčí reformy československého vězeňství.

Lze říci, že s výjimkou doporučené duchovenské péče ve vězeňských zařízeních vyhověl zákon č.59/1965 Sb. základním požadavkům Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni. V této souvislosti byla třídně politická diferenciací vězňů nahrazena zařazováním odsouzených do tří nápravně výchovných skupin v závislosti na jejich kriminálním narušení.

Zavedení nápravně výchovné činnosti v nápravně výchovných ústavech umožnilo, aby s odsouzenými pracovali vychovatelé, sociální pracovníci, učitelé, speciální pedagogové a psychologové, kteří byli absolventy střední odborné nebo vysoké školy příslušného zaměření. Tito vězeňští specialisté při své každodenní činnosti s odsouzenými vnášeli do výkonu trestu odborné přístupy a tím pozitivně měnili způsob zacházení s odsouzenými a sociální psychologické klima v jednotlivých ústavech. Odborným centrem se stal *Výzkumný ústav penologický*, který byl založen v roce 1967 klinickým psychologem doc.PhDr. Jiřím Čepelákem. V tomto ústavu byl vytvořen odborný tým z psychologů, pedagogů, sociologů a právníků, který se zabýval studiem osobnosti vězněného pachatele, možnostmi jeho nápravy a podmínkami pro resocializaci v nápravně výchovných ústavech. Výzkumná činnost se opírala o studium zahraniční literatury a četné odborné kontakty s obdobnými zahraničními pracovišti směrem na východ i na západ. Výsledky základních i aplikovaných výzkumů byly přenášeny do praxe prostřednictvím odborných seminářů a školení a v rámci bohaté publikační činnosti. Výzkumný ústav penologický poskytoval vězeňským specialistům celou řadu diagnostických a terapeutických metod, individuálních i skupinových, které se stále širší měrou uplatňovaly při zacházení s odsouzenými. Praktickým výsledkem bylo zdokonalení výchovně vzdělávacího působení na mladistvé odsouzené a léčebně výchovné zacházení s odsouzenými alkoholiky a osobami, u kterých se ve větší míře vyskytovaly psychopatické poruchy.

Po roce 1980 bylo české vězeňství postiženo zásadním způsobem. Pod záminkou rušení neefektivních výzkumných pracovišť, které bylo celostátní akcí, zrušil ministr spravedlnosti JUDr. Jan Němec dnem 31.12.1980 Výzkumný ústav penologický. Jeho zrušením byla zásadním způsobem ochromena odborná činnost ve vězeňství a zastaveny pozitivní změny, které měly svůj původ v dílčí reformě vězeňství z roku 1968. Uplatňování pedagogicko-psychologických zásad komunikace s vězni bylo zastíněno vyžadováním prvků vojenské kázně u odsouzených i obviněných. Do činnosti Sboru nápravné výchovy se promítl tvrdý politický a policejní přístup k vězňům, preference jejich ekonomického využívání, zejména při řešení potíží národního hospodářství, dále uplatňování vojenských metod řízení a byrokratizace celého vězeňského systému.

Rok 1989 - reformní úsilí ve vězeňství

Na základě vnitropolitických změn v Československé socialistické republice po 17. 11. 1989 dochází k obnově demokratického státu. V lednu 1990 vyhláší prezident republiky rozsáhlou amnestii, v jejímž důsledku zůstalo ve vězeňských zařízeních z přibližně 23 tisíc

vězňů jen 6 tisíc. Této amnestii předcházelo propuštění 50 politických vězňů již v prosinci 1989. Pachatelé závažných násilných trestných činů, kterých se amnestie netýkala, se nespokojili se svojí situací a pokoušeli se vynutit svobodu prostřednictvím hromadných protestních akcí a vzpour, které se lavinovitě šířily ve věznicích a nápravně výchovných ústavech na území celého státu. V červnu 1990 byly zahájeny prověrky odborné a morální způsobilosti příslušníků Sboru nápravné výchovy, které prováděly občanské komise, vytvářené zejména z řad bývalých politických vězňů a členů Občanského fóra. V letech 1991 až 1992 byla ředitelstvím Sboru nápravné výchovy vypracována Koncepce rozvoje vězeňství v České republice v duchu Evropských vězeňských pravidel, která byla doporučena k realizaci právním expertem Rady Evropy. V první řadě šlo o depolitizaci vězeňství, které se v minulosti stalo obávaným mocenským nástrojem k prosazování zájmů jedné politické strany. Nezbytným krokem byla též demilitarizace vězeňství ve smyslu odstranění zbytečných militantních prvků při zacházení s vězni. S tím souvisel i další krok v podobě decentralizace vězeňství s cílem posílit pravomoci ředitelů vězeňských zařízení a neméně významným krokem se stalo vytváření předpokladů k celkové humanizaci vězeňského systému. Dnem 1.1.1993 vznikla Vězeňská služba České republiky na základě zákona č.555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky. Na základě příslušných mezinárodních smluv, jimiž je Česká republika vázána, náleží kontrolní pravomoci Evropskému výboru pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (CPT) a Výboru proti mučení při Organizaci spojených národů (CAT). Trest smrti byl zrušen v roce 1990 zákonem č. 175 a od té doby nejpřísnějším trestem zůstává doživotní trest.

(zpracováno volně podle informací na www.ivvs.cz)

2. 1. 4 Psychologické a sociální důsledky výkonu trestu odnětí svobody

Jak uvádí Vágnerová (2004) je podle právních norem trest projevem odmítnutí určitého chování, ale fakticky se svými psychosociálními důsledky projevuje jako zavržení člověka, který se takto choval, a je proto vyloučen ze společnosti. Takový jedinec získává *rolí odsouzeného*, která představuje závažné sociální stigma, je umístěn do příslušné věznice a zbaven svobody.

V souvislosti s pobytem ve vězení trestaný člověk ztrácí:

- zaměstnání, a tím i svou *profesní roli*;
- *partnerskou roli*, resp. roli člena rodiny – často se mu rozpadá manželství, nemá potřebné zázemí, obvykle ani bydliště;

- *své vědomosti, dovednosti a návyky*, které jsou pro život na svobodě užitečné, a získává nové zkušenosti, jež nemusí být vždycky jenom pozitivní.

„Všechny uvedené ztráty a změny mohou zásadním způsobem ovlivnit život trestaného i po skončení výkonu trestu. Pobyt ve vězení jej může změnit tak dokonale, že nebude schopen začít znovu sám a bez podpory žít normálním, pro okolí přijatelným způsobem. Na druhé straně je třeba vzít v úvahu, že mnozí trestaní, zejména recidivisté, žádoucí dovednosti a návyky nikdy neměli a na svobodě se chovají způsobem neúnosným jak pro jejich rodinu, tak pro celou společnost“. (Vágnerová, 2004, s. 817)

Odolnost vůči psychické zátěži, kterou bezesporu výkon trestu odnětí svobody je, je fenomén lidské osobnosti, který není před nástupem do výkonu trestu u odsouzených diagnostikován a projeví se zpravidla až v jeho vlastním průběhu, nebo i po něm. Vědomí velmi silné újmy trestu odnětí svobody pro člověka tak vyvolává potřebu nejen odborného posouzení osobnosti vězně na počátku výkonu trestu odnětí svobody, ale z toho vyplývající stanovení modelu terapeuticko výchovné práce s ním.

2. 1. 5 Adaptační problémy po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody

Propuštění na svobodu představuje určitou zátěž. Čím déle byl člověk uvězněn, tím je zátěž větší. Propuštěný může zažívat „križi ze svobody“, která je jakýmsi traumatem ze zásadní změny prostředí. Je to náročné období, kdy si propuštěný člověk začíná zvykat na jiné prostředí, které na něj klade mnohem větší nároky, než na které byl ve věznici zvyklý. Očekává se především jeho samostatnost, rozhodnost a schopnost orientovat se v základních životních situacích.

„V době výkonu trestu má být odsouzený připravován pro život na svobodě, učit se sociálně přijatelným způsobům chování, sebeovládání, vytváření vhodných strategií apod. To lze samozřejmě úspěšně činit především tam, kde je vězeň motivován a má relativně blízkou perspektivu propuštění.“ (Vágnerová, 2004, s. 823)

Shodný názor zastává také Hála: „Orientace na budoucí propuštění již od počátku uvěznění – a ne jen na bezporuchový průběh trestu odnětí svobody, ačkoliv i ten je bezpochyby důležitým dílčím cílem zacházení – významně reprezentuje soudobé evropské penologické myšlení.“ (Hála, 1999, s. 13)

Úsudek Vágnerové a Hály lze považovat za stěžejní a autorka práce se s ním plně ztotožňuje. Je zřejmé, že adaptace na prostředí věznice vede k vyhasínání mnoha pozitivních návyků a dovedností získaných mimo věznici a je proto třeba, aby tato ztráta byla ve výkonu trestu alespoň minimalizována a odsouzení byli v tomto smyslu vedeni a podporováni po celou dobu výkonu trestu odnětí svobody.

2. 2 Řízení, organizace a činnost Vězeňské služby České republiky (VS ČR)

Výkon trestu odnětí svobody zajišťuje Vězeňská služba České republiky (VS ČR). Kapitola seznamuje čtenáře neznalého problematiky českého vězeňského systému se základním členěním, řízením, organizací a právními předpisy upravující činnost VS ČR.

2. 2. 1 Základní rozčlenění VS ČR

VS ČR je zřízena zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráži České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Zřizovatelem a zároveň nadřízeným orgánem státní správy je Ministerstvo spravedlnosti ČR.

VS ČR zajišťuje výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody, zajišťuje bezpečnost a pořádek v místech výkonu soudnictví a správě soudů, státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti.

VS ČR se člení na vězeňskou stráž, justiční stráž a správní službu. Nařízením generálního ředitele (dále jen NGR) VS ČR č. 11/2006, o vězeňské a justiční stráži, se uniformovaná část oddělení výkonu trestu (dozorčí služba) řadí pod správní službu, čímž všechny složky VS ČR mají postavení ozbrojeného sboru.

Vězeňská stráž střeží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody. Střeží věznice, vazební věznice a věznice pro místní výkon trestu a při této činnosti a v místech své působnosti zajišťuje stanovený pořádek a klid.

Justiční stráž zajišťuje pořádek a bezpečnost v budovách soudů, státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti, jakož i v místech výkonu činnosti těchto organizací (výkony rozhodnutí – exekuce, doprovody peněz atd.).

Správní služba rozhoduje ve správním řízení podle všeobecně platných právních předpisů a zabezpečuje organizační, ekonomickou, výchovnou, dozorčí a další odbornou činnost.

2. 2. 2 Organizační jednotky VS ČR

VS ČR řídí prostřednictvím generálního ředitele ministr spravedlnosti, ten má nad ním i personální pravomoc. Za činnost VS ČR odpovídá generální ředitel ministru spravedlnosti. Základní organizační jednotky zřizuje a ruší ministr spravedlnosti. V čele základních organizačních jednotek stojí ředitelé, které jmenuje nebo ustanovuje a odvolává generální ředitel.

Základními organizačními jednotkami VS ČR jsou:

- generální ředitelství,
- vazební věznice,
- věznice,
- institut vzdělávání VS ČR,
- zotavovny VS ČR.

Generální ředitelství je odborným orgánem, který řídí a kontroluje chod VS ČR a plní úkoly v oblasti státní správy vězeňství. Svojí organizační, řídicí, kontrolní a metodickou činností vytváří předpoklady, aby jednotlivé organizační jednotky Vězeňské služby ČR mohly řádně plnit úkoly vyplývající pro Vězeňskou službu ČR ze zákonů a dalších právních předpisů.

Vazební věznice zabezpečují výkon vazby a naplňují literu zákona o účelu vazby a průběhu vazby dle zákona č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů. Generální ředitel je oprávněn určit, v které vazební věznici lze zřídit i oddělení pro výkon trestu odnětí svobody. V současné době je v naší republice 11 vazebních věznic.

Věznice zabezpečují, aby trest odnětí svobody plnil stanovený účel a byl v souladu se zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů. Věznice plní též další úkoly, které jsou jim v souvislosti s VTOS uloženy dalšími platnými právními a vnitřními předpisy. Generální ředitel je oprávněn určit, ve kterých věznicích lze též zajišťovat výkon vazby. V současné době je v naší republice 24 věznic.

Institut vzdělávání VS ČR je resortní vzdělávací zařízení VS ČR s celorepublikovou působností. V souladu s koncepcí vzdělávání a Programem celoživotního vzdělávání ve Vězeňské službě ČR v součinnosti s řediteli organizačních jednotek zabezpečuje, aby příslušníci a občanští zaměstnanci Vězeňské služby ČR byli náležitě vycvičeni a vyškoleni pro výkon služby nebo práce a zvyšovala se jejich odborná úroveň. Za tímto účelem Institut

vzdělávání vytváří potřebné podmínky pro soustavné prohlubování odborné úrovně zaměstnanců, organizuje a zabezpečuje zejména základní profesní přípravu, specializační kurzy a další formy odborného vzdělávání v Programu celoživotního vzdělávání.

Zotavovny VS ČR jsou rekreačními a rehabilitačními zařízeními VS ČR, které poskytují ubytovací a stravovací služby přednostně pro preventivní rehabilitace, akce služebního a pracovního charakteru a dále poskytují rekreační služby pro příslušníky a občanské pracovníky VS ČR a pracovníky resortu Ministerstva spravedlnosti ČR a jejich rodinných příslušníků.

2. 2. 3 Úkoly VS ČR

Mimo výše uvedených úkolů, VS ČR dále prostřednictvím programů zacházení (viz dále) soustavně, cílevědomě působí na osoby ve VTOS a obdobně i na některé skupiny osob ve výkonu (VV) s cílem vytvořit předpoklady pro jejich nekonfliktní způsob života po propuštění, předchází a odhaluje trestnou činnost páchanou ve VTOS a VV, provádí výzkum v oblasti penologie, jehož výsledky používá ve VTOS a VV, vede evidenci osob ve VTOS a VV, provozuje též hospodářskou činnost za účelem zaměstnávání osob ve VTOS, případně i osob ve VV, vytváří podmínky pro pracovní a jinou účelnou činnost osob ve VTOS a VV.

2. 3 Penitenciární a postpenitenciární péče

Samotný termín penitenciární péče není příliš známý. Akademický slovník cizích slov uvádí: „*Penitenciární* – týkající se výkonu trestu, vězeňský, trestanecký“ (Petráčková, 1995, s.579). Obdobně je tento výraz vysvětlen v Psychologickém slovníku: „*Penitenciární* – vězeňský, kázeňský, nápravný.“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 404) Penitenciární péče je tedy sociální služba poskytovaná uvězněným osobám. Z uvedeného lze vyvodit, že „*Postpenitenciární péče* je napomáhání odsouzeným osobám po jejich propuštění z vězení zapojit se do normálního občanského života.“ (Petráčková, 1995, s.610)

Současná česká společnost chápe důležitost významu a věnuje zvýšenou pozornost problematice osob propouštěných z výkonu trestu odnětí svobody.

Ve chvíli návratu odsouzeného do běžného života, kdy nejvíce hrozí nebezpečí recidivy trestního konání, by měla být společnost nápomocna při utváření nových sociálních pout zpretrhaných či oslabených při pobytu ve vězení.

Přičemž zde chápeme: „*Recidivu* – jako opětovné páčání stejného či podobného trestného činu, pro který byl již pachatel trestán a *recidivistu* – jako toho kdo se dopouští recidivy trestného činu.“ (Petráčková, 1995, s. 650)

Veškerá činnost související s penitenciární péčí je prováděna v duchu zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve kterém je v § 23 uvedeno: „Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.“

Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky, tuto oblast ještě více upřesňuje a v rámci úkolů vězeňské služby uvádí: „Vězeňská služba plní v rámci své činnosti tyto úkoly – prostřednictvím programů zacházení soustavně působí na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a obdobně i na některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich nekonfliktní způsob života po propuštění.“

„Všechny právní předpisy upravující výkon trestu odnětí svobody stanoví shodně cíl výkonu trestu: dovést vězně k tomu, aby si byl vědom své odpovědnosti vůči společnosti a aby byl schopen vést v budoucnu řádný život. Cílem výkonu trestu odnětí svobody je rovněž ochrana společnosti před dalšími trestnými činy. Při výkonu trestu musí být respektována lidská důstojnost vězňů.“ (Suchý, 1991, s. 42)

V penitenciární praxi by měla platit zásada „... *primum non nocere* – v první řadě neškodit“ - - znamená to, že cílem této péče by mělo být navrácení bývalého odsouzeného do společnosti v tzv. původním stavu, to znamená ve stavu, ve kterém se do vězení dostal.

„Vedlejší (negativní) účinky sankce by neměly znehodnocovat a ani podstatněji snižovat účinky hlavní (pozitivní), čímž je především *resocializace*.“ (Netík, Hájek, 1997, s. 42).

Ve vězeňské praxi dle Čepeláka (in Černíková, Makariusová, 1996, s. 87) „...chápeme resocializaci jako korektivní nebo druhotnou socializaci jedinců, u nichž proces socializace v dřívějších vývojových etapách neproběhl úspěšně buď proto, že se v něm vyskytly různé jednotlivé nedostatky a nepříznivé podmínky (v tom případě mluvíme o socializaci deficitní) nebo proto, že byli „socializováni“ v antisociálním smyslu, tj. zapojeni do systému hodnot a norem rozporných s morálními hodnotami a zákonnými normami (socializace deviantní).“

Birling (in Hála, 2005, s. 18) uvádí, že „... plnohodnotným cílem vězeňského i postpenitenciárního systému je *reintegrace*, tj. všestranné zdravé a ovšem reálné znovuzačlenění člověka propuštěného z výkonu vazby nebo trestu odnětí svobody do společnosti.“

Autorka se přiklání k doporučení Hály (2005, s. 18), který vyslovuje názor, že pojem *resocializace* by měl být nahrazen termínem *reintegrace*. Hála se domnívá, že výraz „resocializace“ může být z minulosti zatížen dnes již překonanými „nápravněvýchovnými“ či „převýchovnými“ penitenciárními přístupy.

2.3.1 Programy zacházení

„Program zacházení můžeme definovat jako soubor aktivit vězeňských pracovníků aplikovaný s cílem motivovat vězně (poskytovat mu společensky hodnotné a osobně přitažlivé výzvy) k práci na sobě samém a tím pomáhat zvyšovat jeho šance na život v zákonnosti po propuštění z vězení a na reintegraci do demokratické společnosti.“ (Hála, 2005, s. 44)

Autorka práce považuje za vhodné na tomto místě uvést poznámku Grafa (in Hála, 2005, s. 122): „... orientace na budoucí propuštění již od počátku uvěznění (a nikoliv jen na bezporuchový průběh trestu odnětí svobody, ačkoliv i ten je bezpochyby důležitým dílčím cílem zacházení) významně charakterizuje soudobé evropské penologické myšlení.“

Program zacházení by se dal též nazvat strategií postupu k zdárné reintegraci odsouzeného do společnosti. Terminologie pochází přímo z vyhlášky č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Prostředky programu zacházení jsou:

- **Pracovní aktivity**

Pracovními aktivitami je míněno zaměstnávání vězňů. Při posuzování způsobilosti odsouzeného pro jeho zařazení do práce se bere v úvahu jeho zdravotní stav, kvalifikace, délka praxe, délka trestu. Dále se přihlíží k osobnosti odsouzeného, k jeho motivaci pracovat a dodržovat určitá pravidla související s výkonem této práce. Zaměstnávání vězňů se považuje za vhodný prostředek, který velmi výrazně podporuje začlenění propuštěného do společnosti. Odsouzený se také naučí novým dovednostem, získá další zkušenosti, znalosti, pocit z dobře odvedené práce a dostává tím možnost uhradit si náklady za výkon trestu, finančně si přilepšit apod. Také mu rychleji uplyne jeho pobyt ve věznici. Za pracovní aktivitu se

považuje také potřebná každodenní práce k zajištění chodu věznice a pracovní terapie.

- **Vzdělávací aktivity**

Vzdělávací aktivity realizují ve věznici většinou specialisté a pracovníci oddělení výkonu trestu. Jedná se o odborné a všeobecně vzdělávací kurzy, jako např. jazykové kurzy, kurz občanské nauky, obsluhy PC apod. Mezi vzdělávací aktivity patří i doplnění vzdělání, zvýšení kvalifikace apod.

- **Speciální výchovné aktivity**

Speciální výchovné aktivity jsou individuální a skupinové činnosti s terapeutickými prvky. Může se jednat např. o návštěvu protidrogové poradny ve věznici, další druhy poradenských služeb (pedagogické, psychologické, sociálně právní apod.) a duchovenskou a pastorační činnost. V neposlední řadě do této skupiny aktivit náleží činnost terapeutických skupin, jako např. arteterapie, muzikoterapie, biblioterapie, relaxační a uvolňovací techniky, techniky zvládání vlastní agresivity. Jsou opět vedeny odbornými pracovníky, zejména pracovníky oddělení výkonu trestu

- **Zájmové aktivity**

Zájmové aktivity jsou zpravidla vedeny jednotlivými vychovateli a opět záleží na možnostech daného zařízení. Většinou se jedná o různé sportovní aktivity a kroužky, např. výtvarný kroužek, šachový kroužek apod.

- **Oblast utváření vnějších vztahů**

Tato oblast má odsouzenému pomoci v jeho budoucím životě po propuštění z výkonu trestu. Cílem je, aby byl odsouzený soběstačný a měl se kam vrátit. Měl by vědět, kam má jít, kde si hledat práci, jak si vyřídit nárok na sociální dávky apod. Dále se jedná o udržení a posílení pozitivních vazeb s rodinou a blízkými osobami, o kontakty s charitativními organizacemi a subjekty, které mu mohou poskytnout pomoc.

„Pravidla a zásady programů zacházení jsou v České republice celostátně formálně sjednocené. Přesto v každé věznici (vazební věznici) nesou osobitou pečť svých zpracovatelů zejména speciálních pedagogů. Kvalitě uvedených programů jen prospěje, když

bude všestranně podporována volná soutěž „regionálních dílen“ v této oblasti, namísto toho, aby se prosazovala jejich unifikace.“ (Hála, 2005, s.123)

Při výběru nabídek aktivit pro konkrétního odsouzeného se postupuje na základě komplexní zprávy. Odsouzený je seznámen s nabídkou pro něj vhodných programů, vybere-li si nějaký z nabízených programů, stvrdí toto podpisem. Konečný výběr programu zacházení pro konkrétního odsouzeného schvaluje ředitel věznice nebo jeho zástupce. Při nabídce alternativ programů je věznice povinna využívat co nejširší škálu forem, metod a prostředků, které vyžadují aktivní přístup odsouzeného a obsahují prvky sebeobsluhy. Pokud si odsouzený nezvolí některou z navržených alternativ programu zacházení, zúčastní se minimálního programu stanoveného vnitřním řádem. Jeho základ tvoří pracovní aktivity odpovídající zdravotnímu stavu odsouzeného.

Naplnění či nenaplnění cílů programů zacházení se hodnotí v pravidelných intervalech. Program se může dále upravovat a aktualizovat, na čemž se podílí i sám odsouzený. Hodnocení úspěšnosti programu zacházení je základním podkladem pro návrh na přeřazení v rámci vnitřní i vnější diferenciaci odsouzeného.

Kromě aktivit zařazených do programu zacházení mohou odsouzení využívat vězeňské knihovny, odebírat tiskoviny, sledovat televizní a rozhlasové vysílání atd.

Při tvorbě programů zacházení s odsouzenými je nutná týmová spolupráce lékaře, psychologa, speciálního pedagoga, sociální pracovníce, případně i duchovního. Součinnost těchto pracovníků koordinuje speciální pedagog.

Katalog nabízených aktivit programu zacházení ve Věznici Stráž pod Ralskem je uveden v **příloze č. 1**. Nabídku aktivit vypracoval speciální pedagog oddělení výkonu trestu.

2. 3. 2 Činnost výstupních oddělení

K úspěšné reintegraci odsouzených po propuštění mají sloužit tzv. **výstupní oddělení**, která jsou zřizována ve věznicích. Do těchto oddělení bývají zpravidla zařazováni odsouzení, kterým byl uložen trest delší než tři roky, a odsouzení, jimž je třeba pomáhat při vytváření příznivých podmínek pro samostatný způsob života.

Prostředí výstupního oddělení se doporučuje přizpůsobit obvyklému běžnému internátnímu ubytování. Součástí výstupního oddělení je vždy kulturní místnost, kuchyňka, prostor pro odpovídající kulturní stolování .

Výstupní oddělení ve Věznici Stráž pod Ralskem

Činnost výstupního oddělení ve strážské věznici byla zahájena začátkem roku 2005. Zpočátku bylo toto oddělení určeno pro umístění dvou odsouzených zařazených ve věznici s ostrahou a šesti odsouzených zařazených ve věznici s dozorem. Během dvou let došlo k rozšíření oddělení a v současné době se zde nachází šestnáct odsouzených. Odsouzeným se věnuje vychovatel, speciální pedagog, vychovatel-terapeut a sociální pracovníce. Cílem činnosti tohoto týmu je, aby byli odsouzení připraveni alespoň částečně na složité období, které je během několika měsíců čeká – tedy na život na svobodě.

Program zacházení odsouzených na výstupním oddělení se skládá především z těchto oblastí:

- **Sebeobslužná činnost** – záměrem je v co největší míře narušit nárokový způsob života. Odsouzení si upevňují návyky potřebné v každodenním životě, osvojují si základní dovednosti v přípravě jednoduchých jídel a stolování. Perou si, žehlí a starají se o oblečení. Pod dohledem mohou provádět i drobné údržbářské práce, včetně malování, výzdoby ložnic apod. Součástí aktivity je také seznámení odsouzených se základy etiky a společenského chování.
- **Poradenská a vzdělávací činnost** – je u odsouzených zaměřena především na:
 - pomoc při řešení konkrétních situací a problémů odsouzených,
 - prohloubení vztahu odsouzeného k rodině,
 - seznamování s aktuální politickou, hospodářskou a kulturní situací v České republice a posledními společenskými změnami,
 - seznamování se s právními předpisy potřebnými k vytváření a upevňování právního vědomí a respektování zákonů,
 - praktický nácvik psychosociálních (komunikativních) dovedností, zvládání prvních okamžiků po propuštění.
- **Sociálně právní poradenství** – spočívá především v metodické a odborné pomoci řešit sociální problémy odsouzených (zaměstnání, ubytování), zajistit kontakty s obecními úřady, úřadem práce, azylovým domem, společenskými organizacemi, církvemi apod.

V rámci sociálně právního poradenství probíhá na tomto oddělení skupinová aktivita nazvaná „**Občan a úřad**“, kterou vede sociální pracovníce. Cílem této aktivity je získání sociálních dovedností odsouzených především v oblasti jednání s úřady. Dovednosti získané při pravidelných schůzkách uplatní při návratu do běžného

občanského života. Odsouzení dostávají návody, informace a doporučení, jak postupovat v konkrétních životních situacích, které bezprostředně souvisejí s vyřizováním běžných záležitostí na úřadech. Pozornost je věnována především těmto oblastem:

- sociální péče, sociální podpora, nezaměstnanost,
- důchodové zabezpečení,
- osobní doklady, osvědčení,
- správní poplatky, základní občanskoprávní úkony.

Setkání bývají zahájena krátkou přednáškou o vybraném tématu z publikace „Občan a úřad“. Každé téma obsahuje definici, související právní předpisy, důležitá upozornění. Vždy se dbá na to, aby informace byly v souladu se stávajícími právními normami. Při následné diskusi hovoří odsouzení často o svých konkrétních zkušenostech, které mají např. s návštěvou úřadu práce.

V této souvislosti velice často zmiňují nejednoznačný názor úřadů práce na otázku týkající se *přiznání podpory v nezaměstnanosti osobám propuštěným z výkonu trestu*. Značná část odsouzených ve Věznici Stráž pod Ralskem má možnost najít zde pracovního uplatnění. Je mnoho odsouzených, kteří jsou zde pracovníčně zařazeni dlouhodobě – i několik let - a jejich výdělky nebývají v některých případech zanedbatelné. Na základě současné právní úpravy podle zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, by jim měla být – v případě, že bezprostředně po propuštění nenajdou práci – vyplácena podpora v nezaměstnanosti. Neboť podle § 39, odst. 1: „...nárok na podporu v nezaměstnanosti má uchazeč o zaměstnání, který vykonával v délce alespoň 12 měsíců v rozhodném období zaměstnání nebo jinou výdělečnou činnost zakládající povinnost odvádět důchodové pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti.“ Věznice za pracující odsouzené tyto odvody provádí a pokud dosahuje pracující vysokých výdělků, jistě se mu více vyplatí pobírat podporu v nezaměstnanosti, než být závislý pouze na sociálních dávkách. Je však běžné, že se na úřadech práce setkává s odmítavým stanoviskem úředníků, neboť tato praxe není úplně zažitá.

Právě aktivity sociálně právního poradenství by měly být odsouzeným nápomocny v řešení podobných situací – tedy, aby se nenechali na úřadech „odbýt“, ale slušně a důsledně trvali na svých nárocích.

Projekt aktivity „Občan a úřad“, který vypracovala sociální pracovnice oddělení výkonu trestu Věznice Stráž pod Ralskem, je uveden v **příloze č. 2**.

Věznice by měla v souladu s Metodickým listem (ML) ředitele odboru výkonu vazby a trestu GŘ VS ČR č. 19 (čl. 7, odst. 6) plánovat pro odsouzené **společné i individuální extramurální aktivity**, jejichž cílem by mělo být podpořit odsouzené v praktickém nácviku sociálních dovedností mimo věznici (např. vyřídit si osobní záležitosti na úřadě, provést nákup, zvládnout dopravní situaci, navštívit kulturní akci, instituci apod.) Účelem je dostat odsouzeného individuálně nebo ve skupině se zaměstnancem do kontaktu s prostředím, situacemi a lidmi mimo věznici. Uvedené ustanovení ML však vypadá v praxi tak, že za dobu pobytu odsouzeného na výstupním oddělení se podaří uspořádat jednu společnou akci.

Nízká frekvence těchto aktivit a pouze jejich společný charakter však neodpovídá účelu vyjádřenému v citovaném ustanovení ML a ani ustanovení § 74 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve kterém je kladen důraz na přípravu pro samostatný způsob života.

Autorka práce se domnívá, že i kdyby výstupní oddělení fungovala plně v souladu se všemi předpisy, nemohou zcela připravit dlouhodobě vězněné osoby na „nový“ život. Výstupní oddělení je stále součástí věznice, kde je přítomen řád, mříže a ostraha. Jistou variantu řešení však spatřuje v kontinuální sociální péči, která by na pobyt ve výstupním oddělení navazovala.

2. 3. 3 Péče o propuštěné odsouzené

„Myšlenka péče o osoby, které prošly výkonem trestu odnětí svobody nebo pobývaly v institucích určených pro vykonání jiných soudních sankcí, má své kořeny, které jsou spatřovány:

- V křesťanské filozofii milosrdenství a pomoci bližnímu, kterému je třeba poskytnout pomoc bez ohledu na trestný čin, charakterové vady a náboženské přesvědčení.
- Ve společenském hodnotovém systému, který bez ohledu na křesťanskou motivaci nabízí pomoc z filantropických pohnutek a sounáležitosti k lidskému společenství. Známý americký právní teoretik L. I. Fuller zastává názor, že každý člen lidského společenství má vůči druhému závazek pomoci a že povinností všech je neustále prohlubovat společenskou sounáležitost.

- V celospolečenském zájmu na zdravé společnosti a její ochraně před jedinci, kteří se obtížně adaptují na obecně platné normy a ohrožují právní řád.

Rozsah a obsah sociální pomoci poskytované i pachatelům trestné činnosti je odvíjen od pojetí sociální politiky a mění se v závislosti názorů na kriminalitu.“ (Mühlpachr, 1999, s. 52)

Osobám propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody je poskytován zvláštní druh sociální péče, tzv. postpenitenciární péče.

„Postpenitenciární péče se poskytuje jedincům po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, z důvodu obnovení jejich sociálních dovedností a postupné integrace do společnosti. Pomáhá jim překonat krizi prvních dnů na svobodě, řešení problémů, konfliktů úzkosti a překonání stigma kriminálního. Postpenitenciární péče pomáhá jedincům obnovit sociální vztahy včetně nových materiálních podmínek a profesního uplatnění. Obsah a rozsah péče je určen sociální politikou státu.“ (Černíková, Sedláček, 2002, s. 140)

„Účelnost a úspěšnost postpenitenciární péče ovlivňuje již samotný výkon trestu odnětí svobody, tedy penitenciární oblast. Mezi oběma úseky existuje těsná propojenost. Odborníci vyjadřují tuto skutečnost pojmem kontinuální péče (Černíková, Sedláček, 2002, s. 143).

Velkým problémem postpenitenciární péče je začlenění jedinců do jejich jednotlivých specializovaných forem. Jako nejlepší se jeví postup, kdy se pro ní rozhodne jedinec sám na základě vlastního uvážení – dobrovolně. Pravdou však je, že osoby, které by postpenitenciární péčí nejvíce potřebovaly, se jí vyhýbají. Jedná se zejména o recidivisty a osoby s pokročilou kriminální nákazou a osoby s alkoholovou a nealkoholovou závislostí. Jsou to lidé, kteří již ze zásady odmítají jakoukoliv institucionalizovanou formu pomoci, a tak dále páchají trestnou činnost nebo se domnívají, že vše zvládnou sami. Postpenitenciární péče využívají pouze tehdy, pokud jim poskytuje nějakou výhodu, pokud výhoda mizí a je od nich očekáváno nějaké úsilí, přerušují spolupráci. Někdy se takto chovají i nepříteli narušení jedinci, kteří se také domnívají, že svoji situaci zvládnou sami bez pomoci.

Systém poskytování postpenitenciární péče můžeme rozdělit na dvě hlavní oblasti:

Postpenitenciární péče povinná – prováděná zejména Probační a mediační službou, dále servisními organizacemi určenými soudem a nepřímo sociálním kurátorem a ostatními organizacemi působícími v terénu. Tato činnost má za úkol podchytit všechny, u nichž je předpoklad, že dobrovolně na vlastní resocializaci pracovat nebudou a pro ochranu společnosti je u nich potřebná. O uložení tohoto druhu péče rozhoduje soud, který také pevně

stanoví podmínky, za nichž bude prováděna a sankce za jejich porušení. Tato péče je řízena státem prostřednictvím soudů a Probační a mediační služby.

Postpenitenciární péče dobrovolná – primárně vykonávaná *koordinátory sociální péče o osoby tzv. sociálně nepřizpůsobené (sociálními kurátory)* za pomoci široké sítě charitativních a církevních organizací a občanských sdružení. Jedná se o nejvíce využívanou formu postpenitenciární péče, která zasahuje jak do penitenciární, tak i nucené péče. Propuštění zde spolupracují víceméně dobrovolně na základě vlastního rozhodnutí. Spolupráci mohou kdykoliv ukončit, a také dle potřeby měnit.

Za sociálním kurátorem vede obvykle první cesta propuštěného jedince z věznice. Dostaví se k němu s dokladem o propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, kurátor odevzdá uvedený doklad na oddělení sociální péče. Odtud by se měl propuštěný dostavit na úřad práce. Úřad práce zařadí propuštěného do evidence uchazečů o zaměstnání a dá mu typy, kde by se mohl o práci ucházet. V případě, že práci nenajde, žádá o podporu v nezaměstnanosti nebo častěji dávky sociální péče. Stále by měl být v neustálém kontaktu se sociálním kurátorem a informovat ho o své situaci. Sociální kurátor mu může pomoci zajistit alespoň provizorní ubytování v rámci státních i charitativních zařízení.

Sociální kurátor je specializovaným sociálním pracovníkem úřadu obce s rozšířenou působností, který na základě vlastní diagnostické činnosti a ve spolupráci s dalšími institucemi, v okruhu vymezeném právními předpisy, poskytuje sociální služby a dávky. Zároveň poskytuje, doporučuje, případně zprostředkovává sociální, právní a psychologickou pomoc osobám, kterým hrozí bez podpory společnosti sociální vyloučení a propadnutí se do chudoby z důvodu jejich nepříznivé sociální situace.

V rámci optimálního zajištění postpenitenciární péče sociální kurátor navazuje kontakt a následně spolupracuje s dalšími subjekty, které se podílejí na pomoci propuštěným osobám. Jejich množství je velké a záleží na momentální nabídce a potřebách propuštěného. Zejména se jedná o:

- další pracovníky a instituce státní správy a samosprávy,
- probační a mediační službu,
- úřady práce,
- vězeňskou službu, vězeňskou duchovenskou péči,
- ubytovny a azylové domy,
- psychiatry, psychology, zdravotnická zařízení,
- zaměstnavatele, rodinu a příbuzné klientů.

Praxe ukazuje, že po změně trestního řádu z roku 2002, která umožnila širší uplatnění podmíněčného propuštění, se zvýšila potřeba Probační a mediační služby využívat současné sociální sítě využívané dosud více sociálními kurátory v rámci dobrovolné péče. A také se ukazuje, že vzájemná spolupráce všech druhů postpenitenciární péče a subjektů na ní se podílejících, vede ke zlepšení povýstupní komplikované situace odsouzeného.

2. 3. 4 Kontinuální sociální péče – projekt „ŠANCE“

„Účelnost a úspěšnost postpenitenciární péče ovlivňuje již samotný výkon trestu odnětí svobody, tedy penitenciární oblast. Mezi oběma úseky existuje těsná propojenost. Odborníci vyjadřují tuto skutečnost pojmem kontinuální péče.“ (Čírtková, Červinka, 1994, s. 146)

Stejný názor vyjadřuje i Mühlpachr (1999, s. 56): „Kontinuální sociální péče s klientem umožňuje řešit problémy odsouzených v co největším předstihu před jejich propuštěním z VTOS a tím minimalizovat následky jejich nepříznivé situace. Kontinuální působení směřuje k tomu, aby klient danou situaci akceptoval a vycházel z ní při budování svých životních perspektiv. Tímto způsobem lze efektivně působit zejména proti vzniku tzv. krize prvního dne.“

Je evidentní, že pochopení postpenitenciární péče jako kontinuální sociální práce, kdy se s budoucími propuštěnými pracuje již ve věznicích, se ukazuje za správné.

Za velice zdařilý počín, který ukázkově vystihuje podstatu kontinuální sociální péče, považuje autorka práce projekt „ŠANCE“, který je realizován ve středních a severozápadních Čechách. Tématem projektu je problematika návratu osob propuštěných z VTOS na trh práce. Finančně je projekt podporován Evropským sociálním fondem Evropské unie a státním rozpočtem České republiky.

Hlavním cílem projektu je ověření modelu kontinuálního/integrovaného systému služeb a programů pro přípravu hlavní cílové skupiny na propuštění z VTOS a na to navazující pobyt na svobodě a nalezení zaměstnání.

Program je určen pro odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody připravující se na propuštění na svobodu. V současné době se program uskutečňuje ve věznicích v Jiřicích, Bělušicích a Vinařicích. Hlavním kritériem pro výběr klienta do programu je skutečnost, zda je motivován nalézt a udržet si práci a změnit dosavadní způsob života.

Důležitou roli při realizaci programu má *regionální koordinátor*, což je odborný pracovník, který má zkušenost s prací s klienty ve výkonu trestu odnětí svobody. V projektu Šance jde o zaměstnance partnerských organizací o.s. Mosty – sociálně psychologické centrum a Občanské poradny Nymburk. Práce regionálního koordinátora je zahájena půl roku před předpokládaným propuštěním klienta na svobodu a spočívá v individuální práci s klientem. Na základě zjištění klientových potřeb je vytvořen individuální akční plán odsouzeného (program zacházení) a dále jsou mu poskytnuty kurzy (např. komunikace, PC kurz, aj.) a další aktivity k rozšíření jeho dovedností a lepší přípravě pro život po výstupu z VTOS.

Program zacházení po propuštění navazuje na práci regionálního koordinátora s klienty ve věznici a je zaměřený především na nalezení a udržení si zaměstnání. Při hledání zaměstnání a řešení dalších obtížných životních situací klientů po propuštění z VTOS pomáhají speciálně vyškolení *mentori (tj. laici)* řízení regionálními koordinátory. Mentor je osoba starší 18 let s čistým trestním rejstříkem minimálně tři roky. Tento laický průvodce klienta v období půl roku po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody je vyškolen v základech komunikačních technik, znalostech z pracovně-právní a sociální oblasti. Důležité pro výběr vhodného mentora je jeho zájem o práci s lidmi po propuštění z výkonu trestu.

Projekt Šance zahrnuje také mapování možností motivace a způsobů změny postojů zaměstnavatelů k zařazení propuštěných osob do pracovního procesu.

Ve svém důsledku by mělo rozšíření programu zacházení minimalizovat rizika opakování trestné činnosti pachatelů, vést je k větší odpovědnosti a chránit tak společnost.

2. 4 Evropská vězeňská pravidla (EVP)

EVP jsou doporučujícím dokumentem Rady Evropy – Výboru ministrů vládám členských států, aby se ve své legislativě, politice a praxi řídily pravidly doporučení Rec (2006) 2 – schválené dne 11. ledna 2006 (Evropská vězeňská pravidla), toto doporučení nahrazuje a ruší doporučení z roku 1987 (č. R (87) 3).

V EVP se klade *důraz na zachování důstojnosti člověka, na závazek vězeňských správ jednat lidsky a prospěšně, na význam role personálu a na účinné moderní pojetí řízení.*

Dokument zdůrazňuje: „... že výkon trestu a zacházení s vězni vyžadují brát zřetel na požadavky bezpečnosti, zabezpečení a kázně, zároveň se zajištěním takových podmínek ve věznicích, které neporušují lidskou důstojnost a které uvězněným nabízejí smysluplné

pracovní činnosti i programy zacházení, čímž je připraví na jejich opětovně začlenění do společnosti.“ (Evropská vězeňská pravidla, s. 3)

Autorka uvádí výňatek z tohoto dokumentu a seznamuje čtenáře s doporučeními, která se úzce vztahují k tématu bakalářské práce – tedy k přípravě odsouzených na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody:

2. 4. 1 Styk s vnějším světem

- vězňům musí být dovoleno komunikovat co možná nejčastěji, písemně, telefonicky nebo jiným formami komunikace s jejich rodinami, jinými osobami a zástupci externích organizací a přijímat návštěvy těchto osob,
- vězeňská správa musí napomáhat vězňům při udržování dostatečných kontaktů s vnějším světem a k tomuto účelu jim poskytnout příslušnou sociální podporu,
- vězni musí mít možnost získávat pravidelné informace o veřejných záležitostech předplacením a četbou novin, časopisů nebo jiných publikací, poslechem rozhlasu nebo sledováním televizních přenosů.

2. 4. 2 Vězeňský režim

- režim uplatňovaný u všech vězňů musí nabízet vyvážený program činností,
- tento režim musí umožňovat, aby všichni vězni trávili tolik hodin mimo své cely denně, kolik je zapotřebí pro dostatečné zajištění lidské a společenské interakce,
- tento režim musí také zajišťovat sociální potřeby vězňů.

2. 4. 3 Práce

- práce vězňů musí být považována za pozitivní prvek vězeňského režimu a nikdy nesmí být používána jako trest,
- práce musí mít pokud možno takovou povahu, aby udržovala nebo zvyšovala schopnost vězňů si po propuštění vydělávat na obvyklé živobytí,
- vězňům, kterým by to prospělo, zejména pak mladým vězňům, je nutno poskytovat práci, jejíž součástí je odborný výcvik,
- v rámci podmínek odpovídajících racionálnímu výběru práce, možnostem vězeňské správy a požadavkům na pořádek a disciplínu ve vězeňských ústavech by vězni měli mít možnost si zvolit druh práce, kterou chtějí vykonávat,

- organizace a metody práce ve vězeňských ústavech se musí způsobem organizace a metodami co nejvíce podobat obdobné práci ve společnosti mimo vězení, aby se vězni připravili na podmínky normálního života v zaměstnání na svobodě,
- přestože snaha o finanční zisk z výrobní činnosti ve vězeňských ústavech může znamenat cenný přínos pro zvyšování kvality a relevance výcviku, zájmy vězňů nesmí být tomuto účelu podřízeny,
- práci pro vězně zajistí vězeňská správa buď ve svých vlastních prostorách nebo ve spolupráci se soukromými podnikateli uvnitř nebo vně vězeňského ústavu,
- ve všech takových případech musí být za práci vězňů vyplacena odpovídající mzda,
- vězni musí mít možnost vydat alespoň část svých výdělků za povolené předměty osobní potřeby a část svých výdělků zasílat svým rodinám,
- vězni by měli být motivováni, aby část svých výdělků ukládali jako úspory, které jim budou vyplaceny v okamžiku jejich propuštění na svobodu, nebo které mohou být použity pro jiné povolené účely,
- vězni musí být dostatečně chráněni zavedenými předpisy týkajícími se bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, které musí odpovídat podmínkám, v nichž pracují občané na svobodě.

2. 4. 4 Vzdělávání

- každý vězeňský ústav musí usilovat o to, aby všichni vězni měli přístup ke vzdělávacím programům, které budou co možná nejkomplexnější a budou uspokojovat jejich individuální potřeby a brát v potaz jejich ambice,
- zvláštní pozornost je nutno věnovat vzdělávání mladých vězňů a vězňů se speciálními potřebami,
- výchovu a vzdělávání je třeba pokládat za součást vězeňského režimu, přičemž vzdělávání by mělo požívat tentýž status jako pracovní činnost, vězni však nesmí být finančně či jinak zvýhodněni za svou účast na vzdělávacích programech;
- každý vězeňský ústav musí dát vězňům k dispozici knihovnu, která bude dostatečně vybavena širokým spektrem rekreačních i vzdělávacích zdrojů, knih a jiných médií,
- všude, kde je to možné, je třeba zajišťovat činnost vězeňské knihovny ve spolupráci s veřejnými knihovnami,

- výchova vězňů by v rámci možností měla být:
 - a)* integrována do veřejného výchovněvzdělávacího systému dané země, aby vězni po propuštění mohli bez potíží pokračovat ve svém vzdělávání a odborném výcviku,
 - b)* zajišťována pod záštitou externích výchovněvzdělávacích institucí.

2. 4. 5 Propouštění vězňů

- Každý vězeň musí mít možnost využít opatření, jejichž cílem je napomoci mu při návratu do svobodné společnosti po propuštění,
- musí být přijata taková opatření, aby byli vězni při propuštění podle potřeb vybaveni nezbytnými doklady a průkazy totožnosti, a aby jim byla poskytnuta pomoc při hledání vhodného ubytování a zaměstnání,
- při propuštění by měli být vězni rovněž vybaveni prostředky na živobytí pro první období, vhodným a dostatečným oblečením s ohledem na podnebí a na roční dobu a dostatečnými finančními prostředky umožňujícími dopravu do cíle jejich cesty.

Vzhledem k tomu, že EVP jsou „doporučeními“ Rady Evropy, nepodléhají právnímu režimu aktů Evropské unie a nejsou tedy bezprostředně závazná. EVP stanovují určité standardy, kterými by se členské státy Rady Evropy měly nechat vést a inspirovat.

České vězeňství se však k těmto standardům formálně přihlašuje především proto, že neznamenají žádné násilné přehodnocování dosavadní české penitenciární praxe, ale naopak, zcela kontinuálně navazují na zkušenosti získané a uplatňované i v nedávné minulosti.

2. 5 Koncepce rozvoje českého vězeňství

Důležitým dokumentem, který byl zpracován v souladu s EVP je **Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015**, která reaguje na nové podmínky a nové souvislosti, v nichž se české vězeňství nachází, a také na vstup České republiky do Evropské unie. Koncepci je možno považovat za základní plánovací dokument pro stanovené období, který v souladu s EVP kontinuálně navazuje a rozvíjí dosavadní českou penologickou praxi.

Část věnovaná výkonu trestu odnětí svobody uvádí změny v oblasti klasifikace odsouzených a v oblasti zacházení s vězněnými osobami.

2. 5. 1 Klasifikace odsouzených

Pojem „klasifikace odsouzených“ se v našem trestním právu vůbec nevyskytuje. Je stále uplatňována tzv. vnitřní a vnější diferenciaci. *Vnitřní diferenciaci* provádí sama vězeňská služba na základě komplexních zpráv o odsouzených. *Vnější diferenciaci* realizují soudy zařazováním odsouzených do jednoho ze čtyř typů věznic. „Koncepce rozvoje“ však upozorňuje na to, že Česká republika je poslední, která tento postup uplatňuje. Poukazuje na zahraniční zkušenosti, které jednoznačně naznačují, že takový způsob zařazování do skupin vnější diferenciaci je již překonán a v zemích s vyspělými penologickými systémy není uplatňován. Bude nutné stanovit objektivní kritérium, na jehož základě bude možné klasifikaci vězňených osob provádět. V zahraničí je tímto měřítkem tzv. *metoda hodnocení rizik a potřeb*. Tato metoda se používá opakovaně v průběhu vývoje odsouzeného. Důležitým předpokladem přechodu na klasifikaci odsouzených na základě hodnocení rizik a potřeb je návaznost na následné zařazování odsouzených do jednotlivých typů věznic.

2. 5. 2 Programy zacházení

Na základě hodnocení rizik a potřeb bude možno uskutečňovat individuální zacházení s vězňenými osobami a realizovat programy zacházení, které směřují k přípravě odsouzených na propuštění. Předpokládá se, že členění programů je možné ponechat v dosavadní podobě. Pozornost při realizaci programů bude věnována jejich počtu podle zásady *ne mnoho a formálně, ale raději méně a efektivně*, s čímž autorka bezvýhradně souhlasí.

V souvislosti s programy zacházení uvádí koncepcí několik důležitých bodů, které bude nutné v budoucnu plnit:

- aktualizovat a přizpůsobit programy podle jednotlivých oblastí (pracovní, speciální výchovné, vzdělávací a zájmového aktivity a oblast utváření vnějších vztahů) tak, aby logicky navazovaly na systém hodnocení rizik a potřeb,
- dosavadní strukturu programů rozšířit o skupinu standardizovaných programů orientovaných nejen na eliminaci konkrétních rizik spojených s pácháním některých druhů trestné činnosti (např. program prevence xenofobie, národnostní či etnické nesnášenlivosti, program k problematice domácího násilí), ale i další programy zaměřené např. na první dny po propuštění, apod.,
- společně s Probační a mediační službou ČR vytvořit standardizované programy pokrývající období před a po propuštění z výkonu trestu.

3 PRAKTICKÁ ČÁST – průzkum ve Věznici Stráž pod Ralskem

3.1 Cíl průzkumu

Cílem průzkumu bylo pomocí dotazníků zjistit u vybraných respondentů jejich stanovisko ke třem problémovým okruhům, o nichž se autorka práce domnívá, že ovlivňují chování a jednání odsouzených během výkonu trestu odnětí svobody, ale mohou také pozitivně motivovat vězně v jejich přípravě na život po propuštění, příp. jim i pomoci při návratu do společnosti.

Respondenti svými reakcemi v dotazníku vyjadřovali postoj:

1. k programu zacházení, který lze považovat za důležitý nástroj pro přípravu odsouzených na život ve společnosti po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody,
2. k podmínkám života ve věznici a úrovni personálu vězeňského služby a jejich vlivu na přípravu pro život na svobodě,
3. ke kontaktům s vnějším světem, aktivitám společnosti směrem k odsouzeným a jejich přínosu pro bezproblémový přechod do občanského života.

Na základě získaných informací měl průzkum konstatovat platnost či neplatnost stanovených předpokladů (viz kapitola 3. 3).

Praktická část byla zpracována v souladu se zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů, změn a doplňků.

Nutno zdůraznit, že vedení Věznice Stráž pod Ralskem se k žádosti o povolení průzkumu postavilo kladně a bez výhrad tuto aktivitu povolilo.

3.2 Průběh průzkumu a charakteristika vyšetřovaných souborů

Průzkum prováděný ve Věznici Stráž pod Ralskem probíhal ve dvou etapách. *První etapa průzkumu* probíhala v měsících prosinec 2006 – únor 2007. Pro tuto fázi byly vybrány následující skupiny respondentů:

Skupina A

Skupina je tvořena odsouzenými muži, kteří byli již nejméně třikrát ve výkonu trestu odnětí svobody v různých věznicích České republiky od roku 2000 (*recidivisté*).

Skupina B

Do této vyšetřované skupiny byli zahrnuti odsouzení muži, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody poprvé (*prvověznění*).

Pro skupiny **A** a **B** je charakteristické, že popisovaná problematika je na nich uplatňována a má jim pomoci v opětovném začlenění do společnosti. Osoby v těchto skupinách nerespektují společenské normy a v důsledku toho jsou odsouzeny k výkonu trestu odnětí svobody. Je u nich patrná preference vlastních zájmů na úkor druhých. Jednotlivé osoby obsažené v těchto skupinách pocházejí z rozdílných sociálních skupin a poměrů. Páchaná trestná činnost je u nich také rozdílná, ovšem výrazně převažuje trestná činnost majetková.

Vedle četnosti pobytů ve výkonu trestu odnětí svobody byla při výběru odsouzených sledována další kritéria:

- mentální způsobilost k pochopení zadání jednotlivých výroků a dotazníku jako celku,
- fyzický věk 25 – 50 let,
- délka zbytku trestu odnětí svobody – konec trestu stanoven nejdříve na červen 2007,
- pracovně zařazení.

Nebyli vybráni odsouzení s nařízenou ochrannou léčbou nebo odsouzení, u kterých byla v dokumentaci zjištěna závislost na alkoholových nebo nealkoholových drogách či výherních automatech. U těchto odsouzených se dá usuzovat na osobnostní narušenost a nedá se tedy předpokládat, že z dat získaných od těchto osob by se při výsledcích průzkumu dalo vycházet.

Charakter trestné činnosti, sociální zázemí v civilním životě, úspěšnost či naopak neúspěšnost odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody (např. podle uplatnění kázeňské pravomoci) se nestaly kritérii pro výběr odsouzených.

Při výběru respondentů z řad odsouzených se úzce spolupracovalo s vychovateli oddělení výkonu trestu odnětí svobody. Oslovení vychovatelé byli požádáni, aby vytipovali odsouzené, kteří by vyhovovali stanoveným kritériím. Požadované informace, které se staly rozhodující pro výběr, jsou totiž pro vychovatele snadno dostupné z osobních karet odsouzených. Vybraní vězni byli vychovatelem seznámeni s prováděným průzkumem a především byli dotázáni, zda jsou ochotni se průzkumu zúčastnit.

Skupina C

Skupina je tvořena výchovnými pracovníky Věznice Stráž pod Ralskem. Průzkumu se zúčastnili vychovatelé, sociální pracovníci, speciální pedagogové a psychologové.

Při výběru respondentů skupiny C byli osobně osloveni jednotliví pracovníci oddělení výkonu trestu. Byl jim vysvětlen záměr průzkumu a byli požádáni o vyplnění dotazníku – všichni s účastí na průzkumu souhlasili.

Skupina zaměstnanců byla do průzkumu zařazena z důvodu, že stanoviska lidí, kteří s odsouzenými pracují, byla pro autorku práce zajímavá. Díky názorům „z druhé strany“ lze získat komplexní pohled na jednotlivé proměnné, neboť výchovní pracovníci jsou samozřejmě součástí velmi složitého organizmu věznice a jejich názorová hladina je pro celkový pohled na danou problematiku přínosná.

Každá uvedená skupina čítala 30 respondentů, celkem se tedy zúčastnilo *první části průzkumu* 90 lidí.

Pro *druhou část průzkumu*, která probíhala v měsících březnu – dubnu 2007, byla vytipována skupina 20 odsouzených ze specializovaného oddělení (SpO) Věznice Stráž pod Ralskem. Tento soubor respondentů je označen jako **skupina D**. Vzhledem ke specifčnosti tohoto průzkumu budou jeho průběh a charakteristika zkoumaného vzorku popsány v samostatné kapitole.

Pro cíle průzkumu byly důležité jak názory každé zkoumané skupiny z řad odsouzených zvlášť, tak i jejich vzájemné porovnání. Je nutné si uvědomit, že skupiny, ač jsou navzájem odlišné, mají hodně společného. Vycházejí ze stejného sociokulturního prostředí, je na ně uplatňován stejný systém norem apod.

3.3 Stanovení předpokladů

Hlavním cílem provedeného průzkumu bylo potvrdit nebo vyvrátit následující předpoklady:

I. PŘEDPOKLAD

Většina odsouzených skupiny A (recidivisté) zaujme negativní stanovisko k účinnosti programu zacházení.

Dá se předpokládat, že vícekrát vězněné osoby zaujmou negativní stanovisko k programu zacházení obecně, a tím vysloví názor na jeho mnohdy formální zadání i nedostatky při jeho vlastní realizaci. Zejména tím však projeví, byť skrytě,

nesouhlas s jakýmkoliv dalším „obtěžováním“ výchovnými pracovníky, neboť jak často uvádějí při pohovorech: „... přišli si trest odnětí svobody v klidu odsedět.“ U některých otázek – např. vhodnost pracovního zařazení ve věznici – se dají očekávat příznivé odezvy, neboť možnost pracovat je v podstatě jediný způsob, jak získat legálně ve věznici finanční prostředky.

II. PŘEDPOKLAD

Stanoviska odsouzených skupiny A (recidivisté) i B (provověžnění) budou při hodnocení podmínek života ve věznici a úrovně vězeňského personálu shodná.

III. PŘEDPOKLAD

Respondenti skupiny D (odsouzení ze specializovaného oddělení) zaujmou výrazně kladné stanovisko k programům zacházení a pozitivně zhodnotí kontakty s vnějším světem a aktivity společnosti směřující k odsouzeným.

3. 4 Použité metody

Pro zjištění stanovisek respondentů byla zvolena forma předkládaných nestandardizovaných dotazníků, na které měli respondenti písemně odpovídat. Dotazníky byly vhodnou formou vyhodnoceny.

Samotné dotazníky byly vytvořeny autorkou a jsou shodné pro všechny vyšetřované skupiny. Pro zajištění správného porozumění otázkám v dotazníku byli iniciováni instruktoři, v tomto případě speciální pedagogové, kteří osobně provedli fyzické vyplnění dotazníku a vyjasnili tak nesrozumitelná témata otázek. Tento způsob měl zajistit bezproblémovou prezentaci dotazníků respondentům.

Otázky dotazníku byly koncipovány do čtyř okruhů. Úvod dotazníku tvořily otázky jednoduché a nezáludné (otázky č. 1- 4) a zjišťovala se jimi pouze informativní data. Předpokládalo se, že s jejich vyplněním nebudou mít respondenti žádný problém a navodí se v nich pocit, že vyplnění dotazníku bude snadné. Přestože jsou většinou dotazy typu „věk“, „vzdělání“ apod. poměrně citlivé povahy a je doporučováno klást je spíše v závěru dotazníků, předpokládalo se, že je respondenti skupiny A, B i D zodpoví bez vážnějších problémů již v úvodu. Nutno podotknout, že odpovědi na tyto dotazy nebyly vyhodnocovány, neboť nejsou pro prováděný průzkum relevantní.

Respondentům skupiny C (výchovní pracovníci) byl dán pokyn, aby vyplnili dotazník až od otázky č. 5, která je prvním dotazem bezprostředně se vztahujícím ke zkoumané problematice.

Většina dotazů byla pojata jako „uzavřené otázky“, které byly soustředěny do jednotlivých tématických bloků:

- a) otázky č. 5 – 9 se dotazují na postoj odsouzených k účinnosti programů zacházení obecně, a některých aktivit zvlášť, pro jejich plynulý přechod do života po propuštění,
- b) otázky č. 10 – 15 vyšetřují význam podmínek vytvořených správnou věznicí pro výkon trestu odnětí svobody a jejich vliv na přípravu pro život na svobodě,
- c) otázky č. 16 – 20 zkoumají, jak hodnotí odsouzení kontakty s vnějším prostředím a jejich význam pro přípravu na život po propuštění.

Před vyplněním dotazníku byly všechny skupiny respondentů opětovně poučeny o účelu dotazníku a sledovaném cíli průzkumu.

Bylo zdůrazněno, že je průzkum založen na anonymitě a dobrovolnosti a je tedy důvodné předpokládat, že odpovědi plně korespondují s vnitřním přesvědčením a názorem jednotlivých respondentů.

Odsouzení zpracovávali dotazníky vždy po desetičlenných skupinách, v klidném prostředí terapeutické místnosti, dobře motivováni a odpočati, zcela samostatně za přítomnosti zadavatelky.

Výchovní pracovníci Věznice Stráž pod Ralskem zpracovávali dotazník samostatně v době, kterou si sami zvolili, s dodržением požadovaného termínu odevzdání.

Z pohovorů s respondenty vyplynulo, že nebylo složité pochopit význam předložených otázek a zároveň nebyly zaznamenány žádné výhrady k obsahu a rozsahu dotazníku. Za velmi významnou lze označit skutečnost, že se zadavatelce vrátily všechny rozdané dotazníky.

Dotazník je uveden v **příloze č. 3**.

3. 5 První část průzkumu – výsledky, interpretace, diskuse

3. 5. 1 Vyhodnocení otázek zjišťujících postoj respondentů k významu a potřebě programu zacházení (PZ)

Tabulka č. 1 - Názor respondentů na potřebnost programů zacházení

Hodnocená otázka		kladných odpovědí/počet respondentů					
		skupina A		skupina B		skupina C	
1	Zvyšování kvalifikace	20 %	6	60 %	20	90 %	27
2	Podíl PZ na tvorbě návyků	40 %	12	70 %	21	70 %	21
3	Nabídka pracovního zařazení	80 %	24	100 %	30	100 %	30
4	Podíl PZ na změně postojů	30 %	9	70 %	21	70 %	21
5	Zájmové aktivity	70 %	21	80 %	24	60 %	20

skupina A recidivisté
skupina B prvověznění
skupina C výchovní pracovníci

Interpretace:

Výsledky potvrzují, že odsouzení *recidivisté* (*skupina A*) nepřisuzují potřebě a účelnosti programů zacházení přílišný význam. Tento závěr lze vyvodit z tabulky, kdy se recidivisté vyjádřili kladně k možnosti zvyšování kvalifikace pouze ve 20 % (viz položka 1), 40 % recidivujících si nemyslí, že by program zacházení vedl k tvorbě pozitivních návyků (viz položka 2) a ještě nižší počet – 30 % - se nedomnívá, že by je mohl program zacházení natolik ovlivnit, že by změnili svůj životní postoj (viz položka 4).

Jejich zkušenosti s minulými pobyty ve vězení a následné opakování úmyslné trestné činnosti jsou realitou, která - pokud jde o účinnost programů zacházení - ani nemohla být vyjádřena jinak. Možnost pracovního zařazení ve výkonu trestu odnětí svobody (položka 3) je však těmito odsouzenými považována za vysoce významnou (90 % respondentů), neboť přináší nezbytné finanční prostředky pro uspokojení jejich potřeb. Práce je v podstatě jejich jediným zdrojem legálních příjmů. Zájmové aktivity (položka 5) pak tvoří onu nejpříjemnější část života ve věznici a vysoké skóre bylo očekáváno. Kladně se pro pořádání těchto aktivit vyslovilo 80 % respondentů.

Odlišné výsledky u *prvovězněných osob (skupina B)* utvrzují v domněnce, že tito odsouzení jsou pozitivněji motivováni. Prvověznění odsouzení jsou ve většině případů přesvědčeni o tom, že současný trest je jejich posledním. Očekávají od výkonu trestu odnětí svobody víc ve smyslu ovlivnění jejich hodnotové orientace a snad i možné nápravy.

Výsledek pozitivního zhodnocení účinnosti programů zacházení touto skupinou odsouzených je zřejmý z uvedené tabulky. Všechny položky (1 – 5) jsou kladně hodnoceny více než polovinou dotázaných.

Výchovní pracovníci (skupina C) pak svými stanovisky k tvorbě návyků a změně postojů pomocí programů zacházení vyjadřují i tu názorovou hladinu, která je skeptická po zkušenostech s návraty i těch „nejlepších“ odsouzených. Přestože obecně programy zacházení považují za potřebné, jejich vliv na změny postojů a návyků zpochybňují. Nedostatek přesvědčení o podílu programu zacházení na změnách v postojích odsouzených lze přisuzovat nejen mnohdy negativním zkušenostem s návraty odsouzených do výkonu trestu, ale i faktické nemožnosti srovnání postojů propuštěných osob v životě na svobodě.

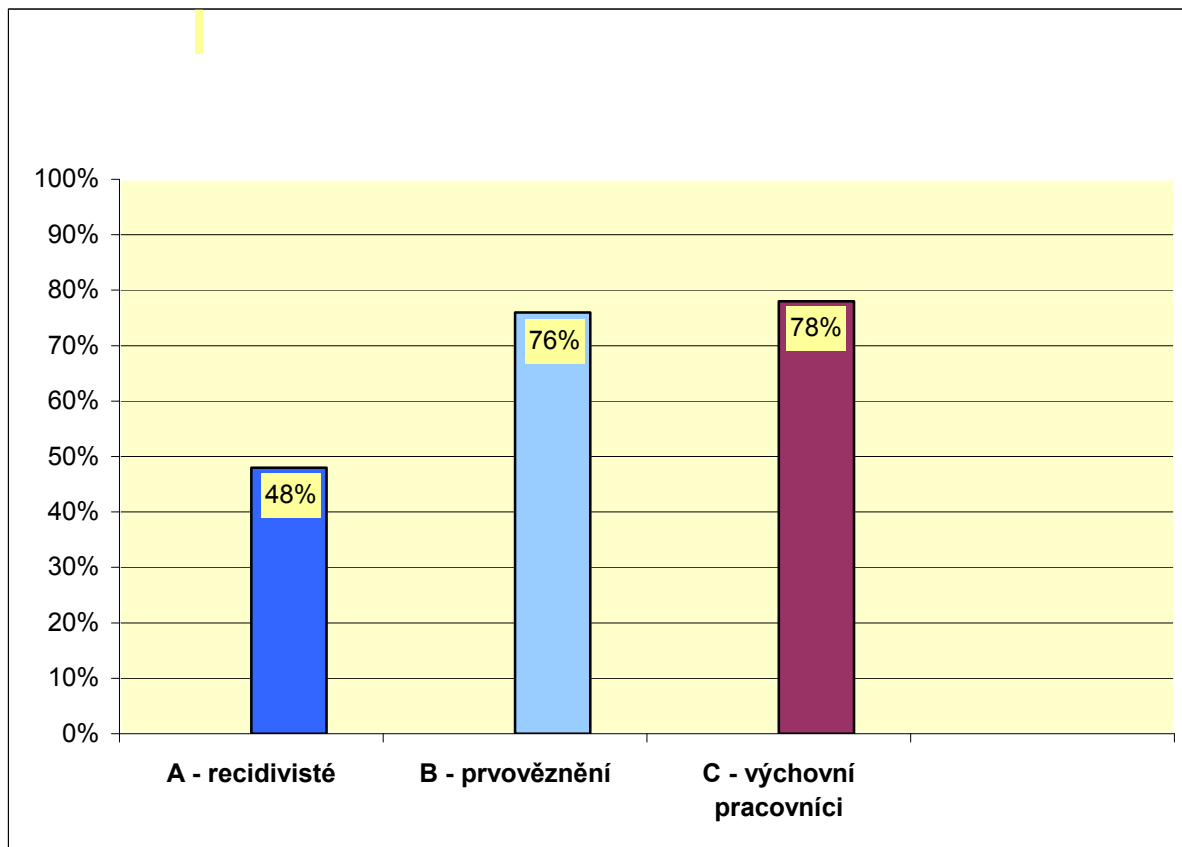
Ve vyjádřeních výchovných pracovníků je zachyceno i stanovisko, které má výhrady k zájmovým aktivitám, jsou-li příliš časté na úkor aktivit vzdělávacích.

Jednoznačně pozitivní názor na problematiku programů zacházení se nedal předpokládat ani od výchovných pracovníků. Názory a rozdílná stanoviska jednotlivých respondentů se také dají přisoudit jejich ochotě k práci s vězni, odpovědnosti při plnění pracovních úkolů, postoji k filosofii výkonu trestu odnětí svobody, ale i úspěšnosti v práci.

Jak hodnotí celkově programy zacházení jednotlivé skupiny respondentů je patrné z názorného grafického vyjádření.

Graf vyjadřuje procento kladných odpovědí vyjádřených jednotlivými skupinami respondentů.

Graf č. 1 – Hodnocení potřebnosti PZ ve věznici na přípravu života po propuštění

Vyhodnocením části 3. 5. 1 lze zkonstatovat, že předpoklad I se potvrdil - odsouzení recidivisté nepřikládají programům zacházení zvláštní význam pro přípravu na život po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

3. 5. 2 Vyhodnocení otázek zjišťujících postoj respondentů k podmínkám života ve věznici a jejich vlivu na přípravu života po propuštění

Tabulka č. 2 - Náзор respondentů na podmínky života ve věznici

Hodnocená otázka		kladných odpovědí/počet respondentů					
		skupina A		skupina B		skupina C	
1	Osobní příklad personálu	100 %	30	90 %	27	100 %	30
2	Prostředí a podmínky ve věznici	80 %	24	90 %	27	90 %	27
3	Vyšší počet žen	90 %	27	80 %	24	50 %	15
4	Vzdělanost personálu	80 %	24	80 %	24	60 %	20
5	Potřeba výstupního oddělení	40 %	12	50 %	15	80 %	24
6	Organizovanost VTOS	70 %	21	90 %	27	60 %	20

skupina A recidivisté
skupina B prvověznění
skupina C výchovní pracovníci

Interpretace:

Jak vyplývá z výsledků uvedených v tabulce, osobní příklad personálu věznice (položka 1) považují odsouzení za velmi významný (recidivisté tento názor potvrzují z 90 % a provověznění dokonce 100 %).

Obě porovnávané skupiny (recidivující z 80 %, prvověznění z 90 %) se téměř shodují na tom, že prostředí a podmínky života ve věznici jsou pro ně velmi důležité (dostatek místa v ložnicích, prostory pro zájmovou činnost, úprava interieru ubytovny atd.). Stísněné podmínky ubytování, absence tělocvičen a hřišť, přeplněná kapacita návštěvních místností, terapeutických místností, nedostatek prostorů pro další zájmovou činnost, např. pro kroužky výtvarné, hudební, kondičního cvičení atd., jsou deficitem, který každodenně výrazně zasahuje do života vězněných osob, ale ovlivňuje nežádoucím způsobem i práci personálu.

Obě skupiny odsouzených (recidivisté z 90 %, provověznění z 80%) volají – z pochopitelných důvodů - po zvýšení počtu žen, které by s nimi pracovaly (položka 3).

Vyždřena je i potřeba, aby vzdělaný personál vystupoval vůči odsouzeným korektně, vždy s nezbytným taktem, respektujícím osobnost odsouzeného, se schopností vcítit se do velmi složité a náročné situace, kterou pobyt ve věznici pro člověka znamená (viz položka 4).

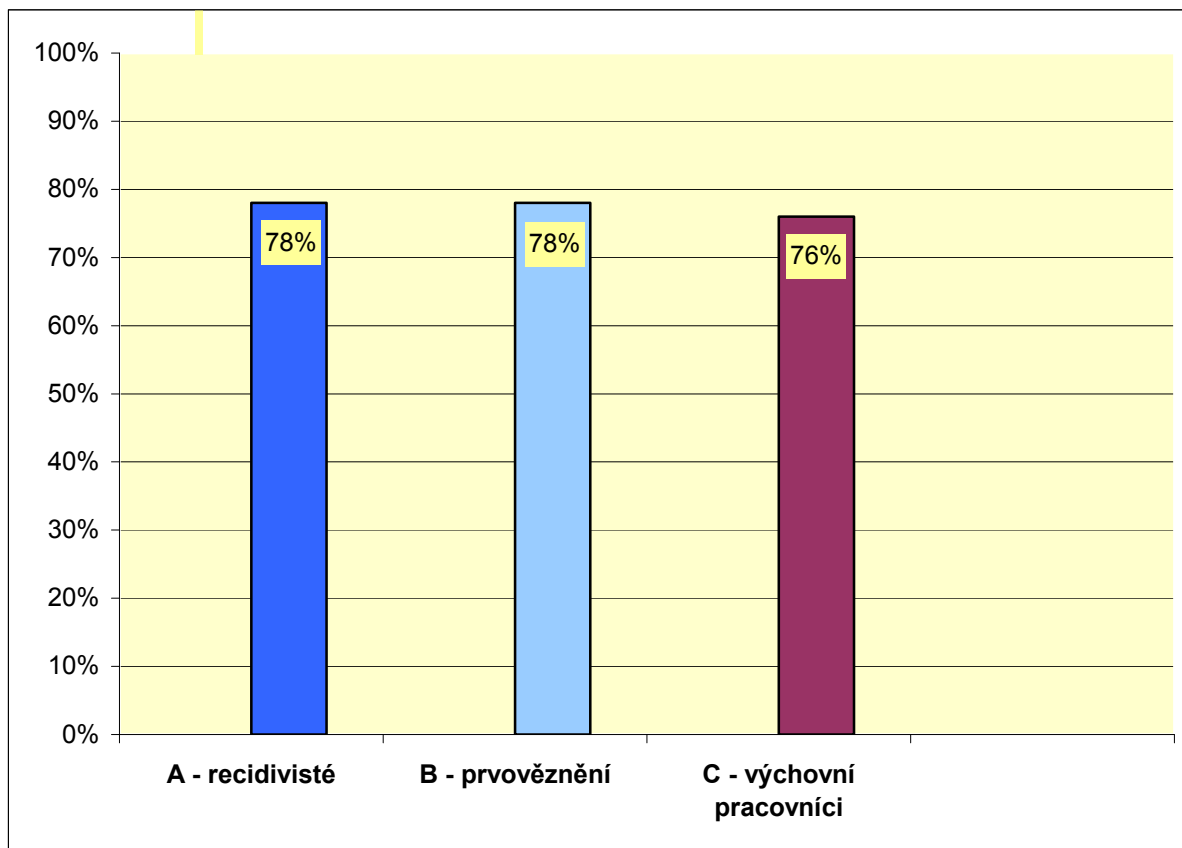
Poněkud překvapil nízký zájem odsouzených obou skupin o výstupní oddělení (položka 5) - recidivující ho považují za přínosné pouze ze 40 % a prvověznění překvapivě pouze z 50 %. Potvrdila se tak zkušenost, že někteří odsouzení (především z řad recidivujících), vybraní zpravidla půl roku před koncem trestu do výstupního oddělení, jen velmi neradi opouští dosavadní kolektiv a v něm existující vazby, přestože výstupní oddělení jim poskytuje nadstandardní ubytovací podmínky a větší možnosti pro uspokojování zájmů. Nízké hodnocení potřeby výstupního oddělení prvovězněnými je zřejmě způsobeno jejich nezkušeností a neznalostí.

Podobné názory se objevily – podle očekávání – v hodnocení režimu ve věznici (položka 6), který je podle vyjádření obou skupin příliš přísný a velmi organizovaný. O něco nižší procento kladných odpovědí však pozorujeme u recidivistů (70 %), jejichž občasné názory „ted’ už to není kriminál, ale mateřská školka“ lze občasné slýchat od nejstarších z nich. Na přísnosti a přílišné organizovanosti výkonu trestu odnětí svobody se shodlo 90 % provovězněných osob.

Výchovní pracovníci - narozdíl od obou skupin odsouzených - nebyli rozhodující většinou pro zvýšení počtu žen ve věznici v přímé práci s odsouzenými (vyšší počet žen v přímé práci s odsouzenými by uvítalo pouze 50 % z nich). O příčinách jejich názoru by se dalo pouze spekulovat.

Překvapí také skutečnost, že pouze 60 % zaměstnanců považuje za prospěšné, aby s odsouzenými pracovali vzdělaní lidé. Možná tak vyjadřují názor, že jejich vzdělání je pro práci s vězni dostačující a další studium považují za zbytečné. Eventuálně se domnívají, že i méně vzdělaný člověk může vůči odsouzeným vystupovat slušně a mít pro ně pochopení.

Graf č. 2 – Hodnocení vlivu podmínek života ve věznici na přípravu života po propuštění

Vyhodnocením této části průzkumu lze zkonstatovat, že předpoklad II se potvrdil - názor odsouzených skupiny A i B na hodnocení podmínek života ve věznici a úroveň vězeňského personálu jsou shodná.

3. 5. 3 Vyhodnocení otázek zjišťujících postoj respondentů k významu kontaktů s vnějším světem a na aktivity společnosti směrem k odsouzeným

Tabulka č. 3 - Názory respondentů na význam kontaktů s vnějším světem

Hodnocená otázka		kladných odpovědí/počet respondentů					
		skupina A		skupina B		skupina C	
1	Aktivity umělců	70 %	21	70 %	21	80 %	24
2	Zájem politiků a médií	70 %	21	30 %	9	70 %	21
3	Čtení novin, sledování televize	70 %	21	80 %	24	90 %	27
4	Potřeba soc. kurátora během VTOS	80 %	24	20 %	6	80 %	24
5	Potřeba extramurálních aktivit	90 %	27	90 %	27	70 %	21

skupina A recidivisté
skupina B prvověznění
skupina C výchovní pracovníci

Interpretace:

Z výsledků vyplývají výrazné odlišnosti v posouzení zejména dvou ukazatelů skupinami A a B. 70 % recidivujících odsouzených by uvítalo větší zájem politiků a médií (položka 2). Zřejmě se jim jedná o větší zviditelnění výkonu trestu odnětí svobody s cílem vytvoření lepších podmínek života ve věznici, poukázat na některé nedostatky a docílit tak jejich odstranění.

Prvověznění prezentují výrazně nižší skóre (pouze 30 % kladných odpovědí) - zřejmě v jejich případě hraje roli i dosud malá zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody a snad i stud za sebe sama.

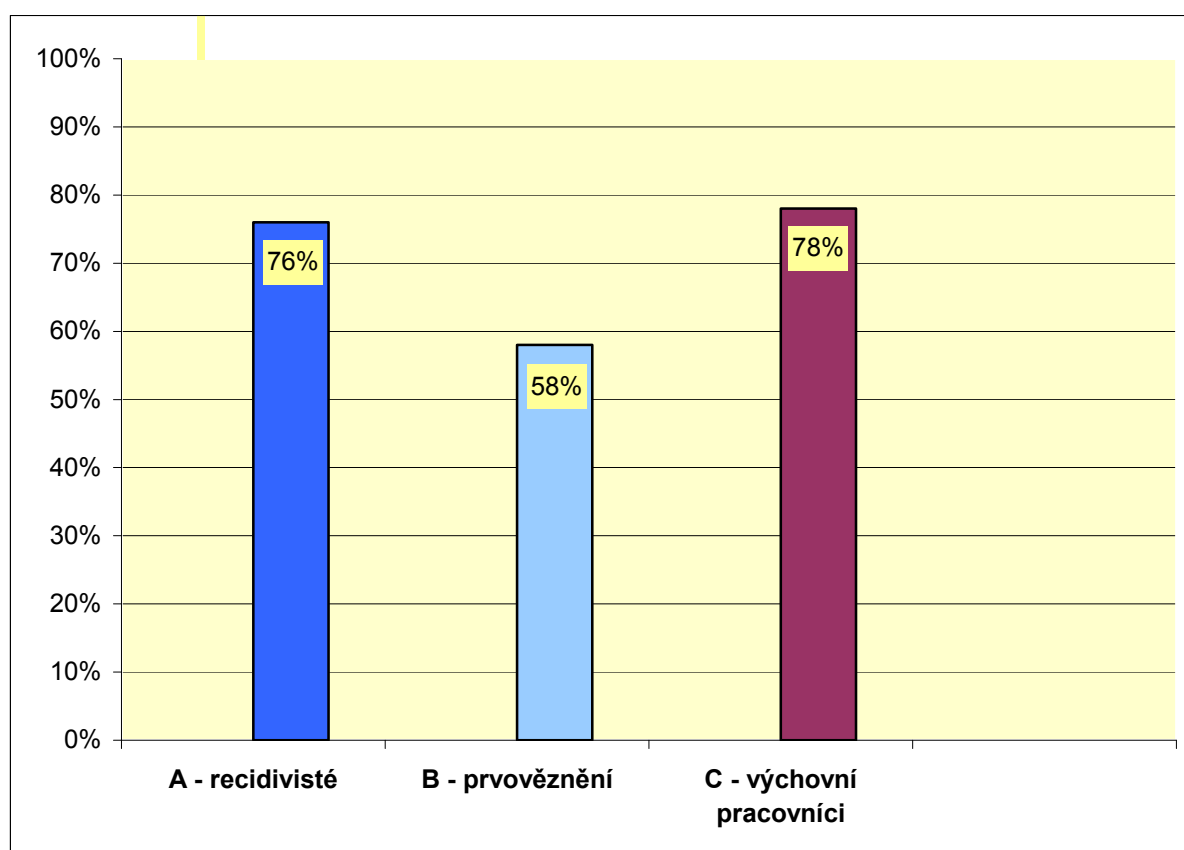
Dále je patrné, že obě skupiny (70 % recidivistů a 80 % prvovězněných) se zajímají o kontakty s vnějším světem prostřednictvím četby novin, časopisů a sledováním televize (položka 3) – lze se však domnívat, že právě televize bude jejich nejoblíbenějším sdělovacím prostředkem.

Recidivující vězni, kteří nemají příliš dobré zkušenosti s uplatněním se na trhu práce po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, by přijali péči sociálního kurátora již v jeho průběhu (tento názor vyslovilo 80 % recidivujících). Zatímco prvověznění (pouze 20 %) nepředpokládají problémy s nalezením práce po výkonu trestu odnětí svobody, a proto jim spolupráce se sociálním kurátorem připadá zbytečná.

Nepřekvapil zájem obou skupin odsouzených (90 % skupina A i B) o pořádání extramurálních aktivit (položka 5). Obě skupiny je považují za velmi důležité.

Výchovní pracovníci vítají pozornost médií i politiků (70 %), nestřeží si žárlivě svá „vnitřní tajemství“ a jsou ochotni otevřít se společnosti. Ještě výrazněji (80 %) je preferováno stanovisko, aby se sociální kurátor zabýval potřebnými odsouzenými již v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Část z nich (30 %) však není pozitivně naladěna k provádění aktivit mimo věznici, zřejmě pro náročnost příprav a jistá rizika těchto akcí.

Graf č. 3 – Hodnocení významu kontaktů s vnějším světem

3. 6 Druhá část průzkumu – výsledky, interpretace, diskuse

Po ukončení první části průzkumu a interpretaci jeho výsledků byl uskutečněn další průzkum, tentokrát zaměřený na specifickou skupinu odsouzených.

Vzhledem k tomu, že od začátku ledna 2007 byla ve Věznici Stráž pod Ralskem zahájena činnost specializovaného oddělení (SpO), určeného pro odsouzené, pro něž by standardní výkon trestu znamenal těžké trauma, byla další část průzkumu zaměřena právě na skupinu dvaceti těchto osob.

Do specializovaného oddělení byli v průběhu měsíce ledna zařazeni odsouzení jak mentálně retardovaní, tak i odsouzení s maladaptivními projevy chování, lidé emočně či sociálně nezralí, lidé, pro které v důsledku jejich handicapu byl standardní výkon trestu problematický či přímo ohrožující. To, že stejný handicap se stane příčinou jejich potíží při návratu do života po propuštění a že tyto potíže budou znatelnější než u „normální“ vězeňské populace, je možno předpokládat.

Odsouzení jsou jak recidivisté, tak prvověznění, mají různý stupeň dosaženého vzdělání, věk i odlišný charakter spáchané trestné činnosti. Před zařazením do specializovaného oddělení vykonávali všichni trest odnětí svobody v běžných skupinách (oddílech) a o jejich zařazení do specializovaného oddělení rozhodla komise složená z odborných zaměstnanců věznice.

K potvrzení či vyvrácení stanoveného předpokladu: **„Respondenti skupiny D zaujmou výrazně kladné stanovisko k programům zacházení a pozitivně zhodnotí kontakty s vnějším světem a aktivity společnosti směřující k odsouzeným“**, byl těmto odsouzeným (označeným pro potřeby průzkumu jako **skupina D**) předložen stejný dotazník, jako předchozím skupinám A, B a C.

Ostatní výsledky, tzn. hodnocení významu podmínek života ve věznici, se předpokládaly téměř shodné s porovnávanými skupina A a B.

Respondenti byli seznámeni s cílem průzkumu a řádně poučeni o zpracování dotazníku. Celkem dvacet odsouzených zpracovávalo dotazník po skupinách v optimálních podmínkách kulturní místnosti oddělení. Vzhledem k tomu, že se u této skupiny dalo předpokládat občasné nepochopení dotazů, byli po celou dobu vyplňování u odsouzených přítomni psycholog a sociální pracovníci, kteří jim podávali vysvětlující informace.

3. 6. 1 Vyhodnocení otázek zjišťujících postoj respondentů k významu a potřebě programu zacházení (PZ)

Tabulka č. 4 - Názor respondentů skupiny D na potřebnost programů zacházení

Hodnocená otázka		kladných odpovědí/počet respondentů	
		skupina D	
1	Zvyšování kvalifikace	90 %	18
2	Podíl PZ na tvorbě návyků	80 %	16
3	Nabídka pracovního zařazení	100 %	20
4	Podíl PZ na změně postojů	80 %	16
5	Zájmové aktivity	80 %	16

Skupina D odsouzení ze SpO

Interpretace:

Všechny výsledky svědčí o vysoké motivaci odsouzených specializovaného oddělení, kteří mají značně specifické podmínky výkonu trestu odnětí svobody. Od počátku pobytu na specializovaném oddělení jsou tyto odsouzení vystaveni intenzivnímu působení pracovníků oddělení výkonu trestu. Ti mají dostatek prostoru, aby organizováním zájmových, vzdělávacích a speciálně výchovných aktivit pozitivně ovlivňovali postoje, stanoviska, názory, návyky, hodnoty a chování těchto lidí. Odsouzení mají nastaven takový program zacházení, kterému věnují alespoň 21 hodin týdně.

Tento vliv je jistě určující pro postoje skupiny D k programům zacházení. Ve všech zkoumaných položkách (1 – 5) překonali výrazně odsouzení ze skupin A a B.

3. 6. 2 Vyhodnocení otázek zjišťujících postoj respondentů k *podmínkám života ve věznici a jejich vlivu na přípravu života po propuštění*

Tabulka č. 5 - Názor respondentů skupiny D na vliv podmínek života ve věznici

Hodnocená otázka		kladných odpovědí/počet respondentů	
		skupina D	
1	Osobní příklad personálu	100 %	20
2	Prostředí a podmínky ve věznici	80 %	16
3	Vyšší počet žen	90 %	18
4	Vzdělanost personálu	80 %	16
5	Potřeba výstupního oddělení	40 %	8
6	Organizovanost VTOS	60 %	12

Skupina D odsouzení ze SpO

Interpretace:

Odsouzení skupiny D výrazně preferují osobní příklad personálu (položka 1) a jeho vzdělanostní úroveň (položka 4).

Nízké skóre (pouze 40 %) u potřeby výstupního oddělení (položka 5) je, vzhledem k nadstandardním podmínkám specializovaného oddělení, pochopitelné.

Zajímavé je posouzení režimu výkonu trestu odnětí svobody (položka 6) těmito odsouzenými, protože 60 % z nich hodnotí výkon trestu jako příliš přísný a příliš organizovaný. Významných 40 % však tento názor nezastává, čili se předpokládá, že považují pobyt ve věznici za spíše volný.

3. 6. 3 Vyhodnocení otázek zjišťujících postoj respondentů k významu kontaktů s vnějším světem a na aktivity společnosti směrem k odsouzeným

Tabulka č. 6 - Názory respondentů skupiny D na význam kontaktů s vnějším světem a aktivity společnosti směrem k odsouzeným

Hodnocená otázka		kladných odpovědí/počet respondentů	
		skupina D	
1	Aktivity umělců	80 %	16
2	Zájem politiků a médií	80 %	16
3	Čtení novin, sledování televize	70 %	14
4	Potřeba soc. kurátora během VTOS	90 %	18
5	Potřeba extramurálních aktivit	100 %	20

Skupina D odsouzení ze SpO

Interpretace:

Výsledky zřetelně ukazují na kladný postoj většiny těchto odsouzených k aktivitám společnosti směrem do věznice. Potřeba péče sociálního kurátora (položka 4) již v průběhu výkonu trestu odnětí svobody je velmi výrazně prezentována (90 %) a svědčí o tom, že tito lidé mají negativní zkušenosti s hledáním práce nejen po ukončení výkonu trestu, ale vzhledem ke svému handicapu i v běžném životě – bez ohledu na to, pokolikáté jsou vězněni. Stejně jako u ostatních skupin i tito odsouzení míní, že kontakty s vnějším prostředím jsou významné, přesto však jsou – jak vyplývá z celkového přehledu a srovnání - výsledky jednotlivých zadání dotazníku poněkud odlišné.

Předpoklad, který byl formulován na počátku této části průzkumu, tedy že respondenti skupiny D (odsouzení ze specializovaného oddělení) zaujmou výrazně kladné stanovisko k programům zacházení a pozitivně zhodnotí vliv kontaktů s vnějším světem a aktivity společnosti směřující k odsouzeným, se potvrdil. Tito odsouzení nejvíce ze všech skupin odsouzených hodnotí programy zacházení jako potřebné a účelné. Také v největší míře vyžadují pomoc sociálního kurátora již v průběhu jejich výkonu trestu odnětí svobody. Navíc jsou nejvyšší jejich požadavky na personál a prostředí věznice.

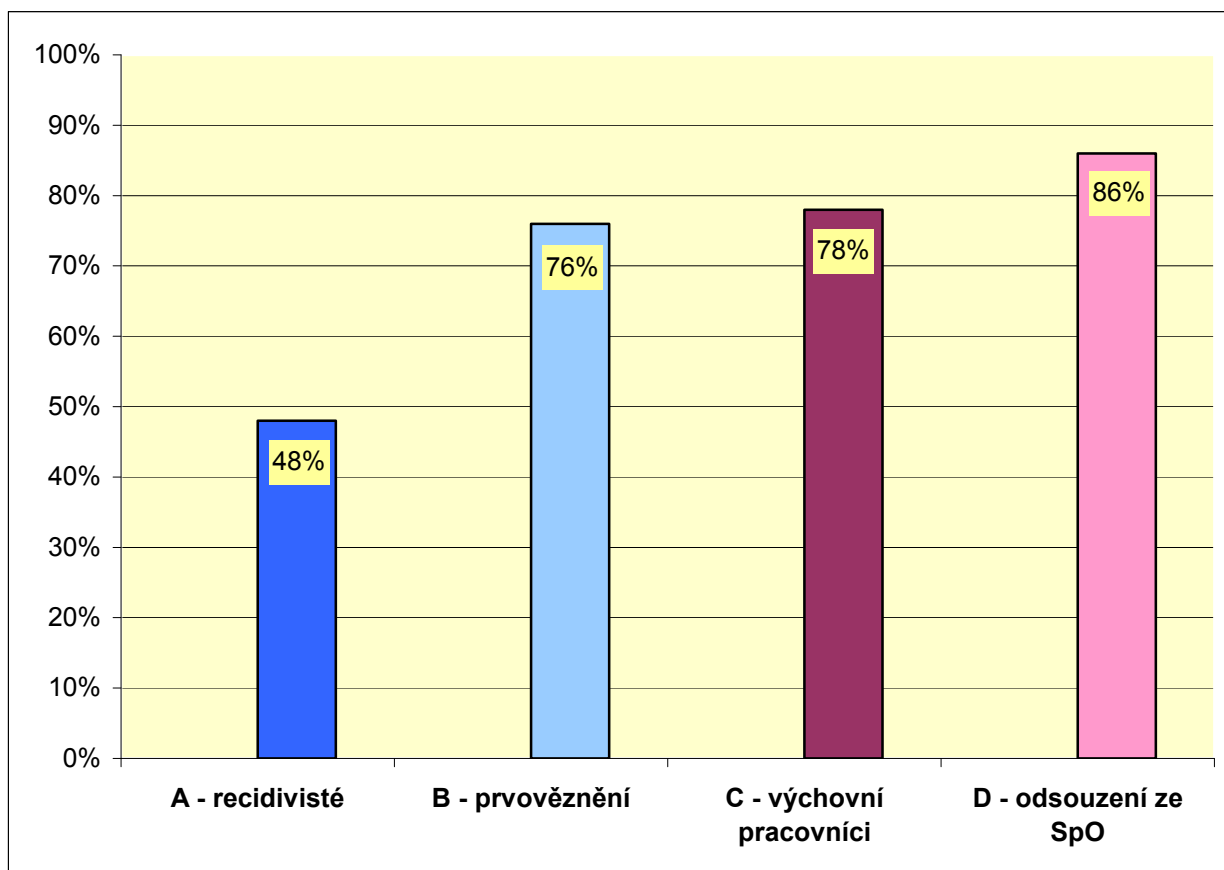
Není smyslem tohoto výsledku spekulovat o příčinách některých postojů skupiny D, přesto však lze vyslovit alespoň domněnku, že každodenní intenzivní práce odborníků s těmito lidmi podle náročných projektů je účinná a jistě ovlivnila i rozhodování odsouzených při zpracování předloženého dotazníku.

Cílený proces přípravy na znovuzачlenění těchto jedinců do společnosti po propuštění dovoluje formulovat tvrzení, že práce s těmito lidmi je potřebná zejména proto, aby si osvojili kulturní formy a vzorce chování platné v běžné populaci, podle kterých by mohli své vlastní chování korigovat a utvářet. Je potřebné, aby se vztahy s okolím stávaly zdrojem vývoje jejich vůle a budovali si tak pocit vlastní důstojnosti jako základní lidské hodnoty. Lze se domnívat, že právě pocit důstojnosti a sebevědomí u těchto odsouzených výrazně chybí. To, že stejný handicap, pro který byli do specializovaného oddělení zařazení, se stane příčinou jejich potíží při návratu do občanského života a že tyto potíže budou znatelnější než u „normální“ vězeňské populace, je možno předpokládat.

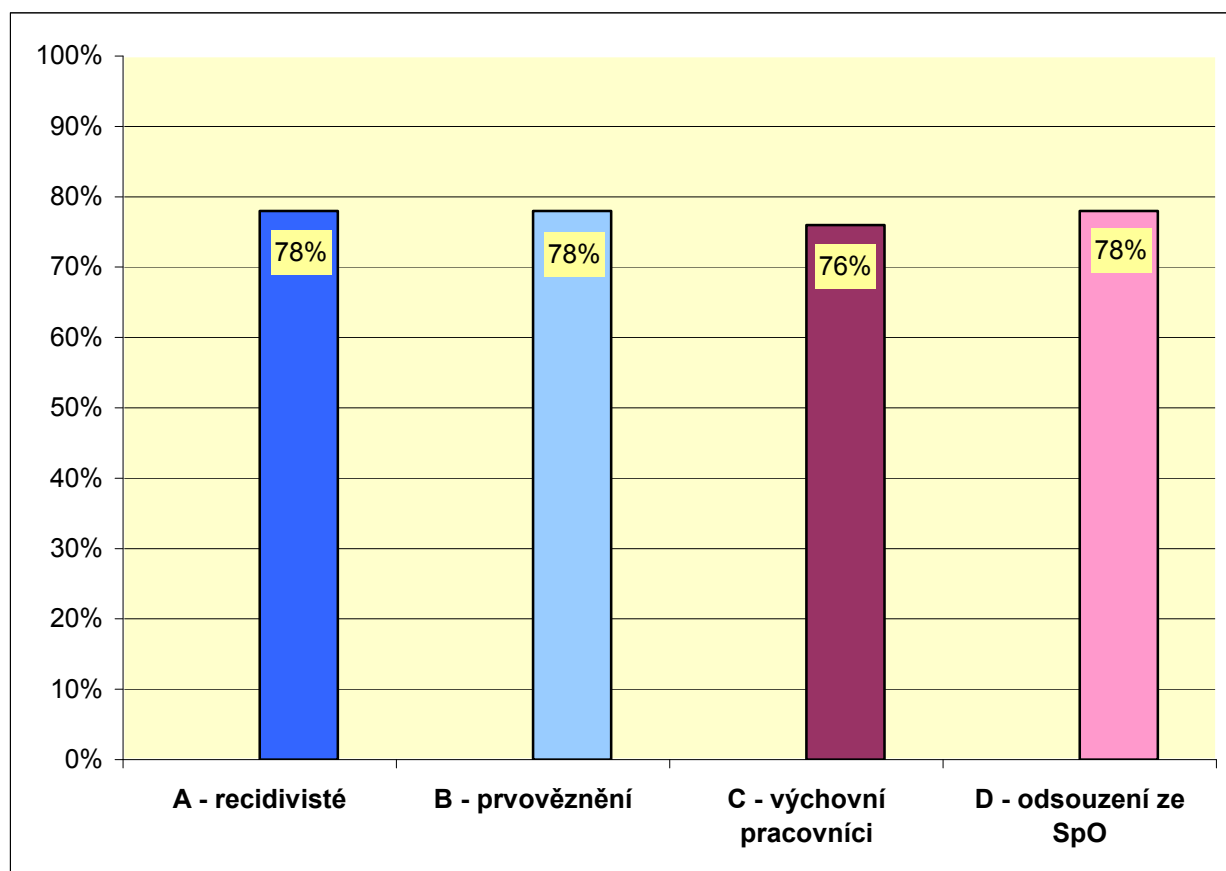
3. 7. Shrnutí výsledků praktické části

3. 7. 1 Grafické srovnání výsledků jednotlivých skupin respondentů

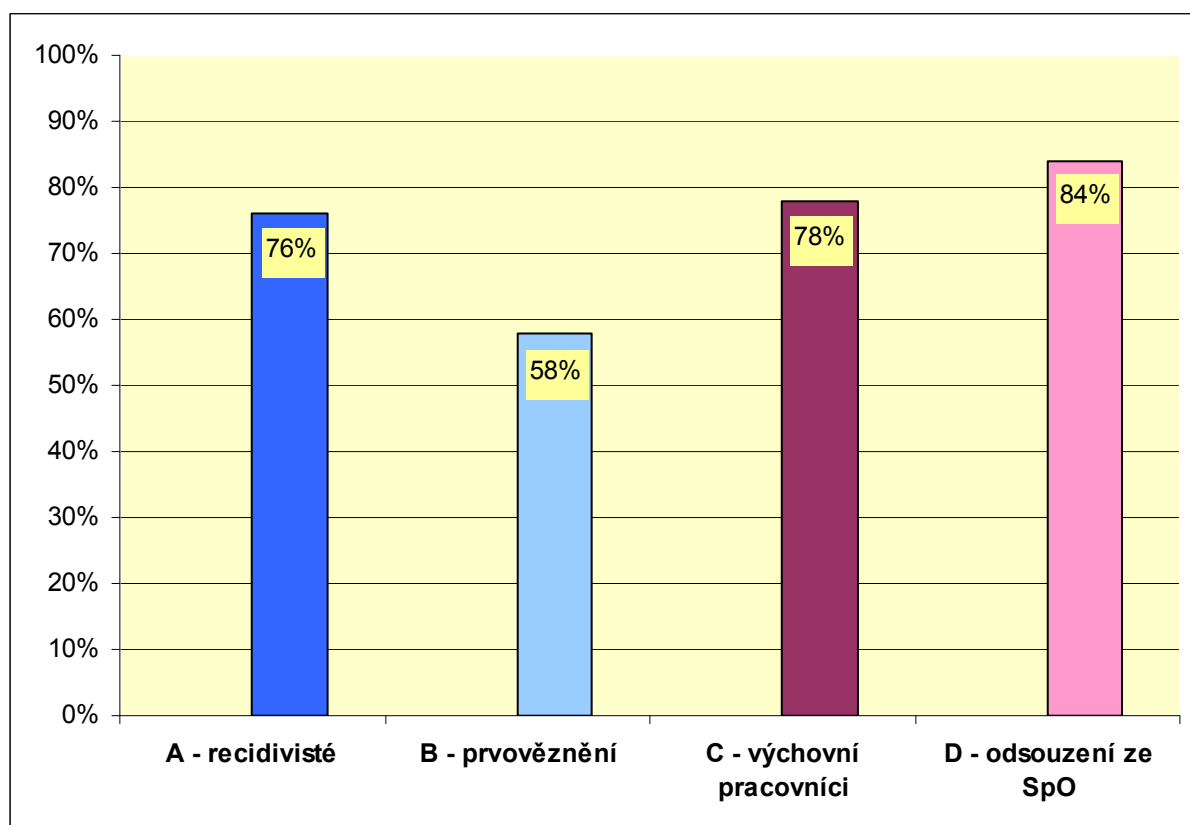
Graf č. 4 – Srovnání hodnocení PZ jednotlivými skupinami respondentů

Graf č. 5 – Srovnání hodnocení podmínek života ve věznici jednotlivými skupinami

Graf č. 6 – Srovnání hodnocení vlivu kontaktů s vnějším světem jednotlivými skupinami

3. 7. 2 Vyhodnocení stanovených předpokladů

Po vyhodnocení dotazníků skupin respondentů **A**, **B** a **D** lze pro větší přehlednost znovu zrekapitulovat výsledky ověření daných předpokladů.

I.

Většina odsouzených skupiny A (recidivisté) zaujme negativní stanovisko k účinnosti programu zacházení.

PŘEDPOKLAD SE POTVRDIL

II.

Stanoviska odsouzených skupiny A (recidivisté) i B (provověžnění) budou při hodnocení podmínek života ve věznici a úrovně vězeňského personálu shodná.

PŘEDPOKLAD SE POTVRDIL

III.

Respondenti skupiny D (odsouzení ze specializovaného oddělení) zaujmou výrazně kladné stanovisko k programům zacházení a pozitivně zhodnotí kontakty s vnějším světem a aktivity společnosti směřující k odsouzeným.

PŘEDPOKLAD SE POTVRDIL

4 ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo popsat problematiku přípravy odsouzených na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Její těžiště spočívalo v hodnocení programů zacházení, jakožto hlavního nástroje přípravy odsouzených na propuštění.

Teoretická část práce byla věnována výkladu základních pojmů, náhledu do odborné literatury a seznámení s jednotlivými subjekty, které mají podíl na řešené problematice. Byly zde nastíněny historické souvislosti a také popsáno, jaké vlivy má uvěznění člověka na jeho osobnost. Významná část byla věnována kapitole pojednávající o penitenciární a postpenitenciární péči v České republice – v této části využila autorka práce svých znalostí této problematiky a popsala zde několik postřehů ze své praxe.

Nebylo opomenuto seznámit čtenáře se základními dokumenty týkajícími se výkonu trestu odnětí svobody, a to Evropskými vězeňskými pravidly a Koncepcí rozvoje českého vězeňství do r. 2015.

Praktická část práce byla zaměřena na zjištění postojů a názorů k této problematice u několika skupin odsouzených a výchovných pracovníků Věznice Stráž pod Ralskem.

Předložená práce chce přispět do diskuse tím, že na základě provedeného průzkumu podává informaci o tom, jak samotní odsouzení posuzují potřebnost či užitečnost programů zacházení, podmínek věznění, práce personálu a kontaktů s vnějším prostředím pro jejich přípravu na život po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Provedený průzkum u celkem tří skupin odsouzených se snažil potvrdit předpoklad, že nastavený systém terapeuticko výchovné činnosti odborníků vězeňské služby je potřebný a užitečný a je v souladu resp. blíží se Evropským vězeňským pravidlům. Přestože o účinnosti programů zacházení, ať už se jedná o aktivity vzdělávací, zájmové či speciálně výchovné, pro život po propuštění z výkonu trestu jsou vedeny nejrůznější diskuse, lze formulovat jako jeden z výstupů tvrzení, že nejúčinnějším působením trestu odnětí svobody může být pouze takový vězeňský systém, který vedle postulátů o diferenciaci, stanoví formy a metody zacházení, které jsou potřebné, ale i uskutečnitelné, pro jednotlivé osobnosti odsouzených. Na této myšlence se odsouzení, účastníci průzkumu, přes zjištěné rozdíly v jisté míře shodují.

Nezanedbatelná je i shoda stanovisek v potřebě většího podílu a zájmu vnějších aktivit institucí či zájmových skupin směrem do věznice. Sebenáročnější, ale více či méně izolovaná činnost vězeňské služby, bez této nanejvýš potřebné kontinuity nemůže být úspěšná. Modely

chování, kterým se odsouzení v nejrůznějších aktivitách učí, by měly být významněji konfrontovány se všemi společenskými projevy, potřebami, chováním a s celkovým společenským klimatem. Forma této přímé konfrontace není plně nahrazována zprostředkovaným, někdy ne zcela profesionálním obrazem podávaným televizním vysíláním, či jinými médii, ale fyzickou přítomností osob z nejrůznějších sociálních skupin, politických a veřejnosprávních institucí, či odborných a kulturních útvarů.

Zvlášť výrazně v této souvislosti vystupuje průzkumem jasně deklarovaná nezbytnost, aby již v průběhu výkonu trestu byly potřebným odsouzeným vytvářeny možnosti k zajištění uspokojení základních životních potřeb po propuštění, a to ubytování a práce.

V této souvislosti je možné zmínit poznatek získaný pracovníky Vězeňské služby ČR při nedávném pobytu v Nizozemí. V této zemi je zformován systém „záchranné sítě“ pro potřebné odsouzené, která je tvořena bývalými, již penzionovanými státními zaměstnanci. Ti jsou regionálními úřady najímáni jako tzv. „pomocní sociální kurátoři“. Každý z nich má přiděleny dva potřebné vězně, o které se stará ode dne jejich propuštění z výkonu trestu odnětí svobody - zejména pomáhá při vyřízení potřebných dokumentů, nalezení práce a ubytování. Angažovanost těchto pracovníků v jednotlivých případech samozřejmě začíná už před propuštěním potřebných odsouzených. Je jisté, že náklady na tuto formu práce jsou výrazně nižší vzhledem k nákladům, které daňové poplatníky stojí každý den za věznění odsouzeného.

Současná situace v České republice nedovoluje uspokojivě řešit návraty do civilního života těch odsouzených, kteří přišli uvězněním z vlastní viny o práci, byt, peníze, rodinu a jiné jistoty, které jsou základními potřebami pro jejich další život. Jde o to, aby je jejich absence už od počátku opět podmíněně nekriminalizovala. Vrcholem úspěšnosti práce vězeňského personálu může být pouze to, že odsouzený je poučen, ale zejména motivován k tomu, aby se sám snažil svou nežádoucí a mnohdy zdánlivě bezvýchodnou situaci řešit. Sám to však často nedokáže. Cílená pomoc, odborná práce vně věznice, nezbytná pro opětovné zařazení propuštěného vězně do společnosti, je to, co chybí.

5 NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ

Každý sběr dat získaný anketou, dotazníkem, rozhovorem či cíleným šetřením, slouží nejen k zjištění stavu, ale je jím sledován i záměr nalézt možná řešení, východiska, zlepšení apod., podle toho, jaký je předmět zájmu. Lze připustit, že získaná stanoviska respondentů zařazených do skupin A,B a D jsou zprávou o tom, jak - byť jen v jedné věznici - odsouzení v trestu odnětí svobody vnímají tři fenomény ovlivňující nejen jejich současný život ve vězení, ale podílející se více či méně na přípravě pro život po propuštění.

Je žádoucí, aby tato informace byla sdělena lidem, kteří podmínky života ve věznici do značné míry ovlivňují a tvoří, tzn. výchovným pracovníkům, kteří byli také v průzkumu přímo angažováni.

Autorka navrhuje přijetí opatření, kterým by bylo seznámení výchovných pracovníků s touto částí práce, která pojednává o provedeném průzkumu a jeho výsledcích. Současně navrhuje, aby výsledky průzkumu byly zahrnuty do některé ze zpráv předkládaných vedoucím oddělení výkonu trestu na shromáždění vedoucích pracovníků věznice. Autorka je přesvědčena o tom, že tato informace, díky tomu, že neskončí založením do archivu, může být použitelná pro další práci s odsouzenými.

6 SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

Použitá literatura:

1. ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*. Praha: Policejní akademie ČR, 2002. 150 s. ISBN 80-7251-104-1.
2. ČÍRTKOVÁ, L., ČERVINKA, F. *Forenzní psychologie*. Praha: Support, 1994. 206 s.
3. GIDDENS, Antony. *Sociologie*. 1.vyd. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-124-4.
4. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií. 2005. 183 s. ISBN-80-86708-05-5.
5. HÁLA, J. *Teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1996. 65 s. ISBN 80-7040-235-0.
6. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vydání. Praha. Portál. 2000. ISBN 80-7178-303-X.
7. HENDL, J. *Přehled statistických metod zpracování dat: Analýza a metaanalýza dat*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-820-1.
8. MŮHLPACHR, P. *Sociální a postpenitenciární péče*. Institut mezioborových studií Brno 1999.
9. NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., HÁJEK, S. *Psychologie v právu*. Praha: C.H.Beck, 1997. 140 s. ISBN 80-7179-177-6.
10. PETRÁČKOVÁ, V., KRAUS J. a kol. *Akademický slovník cizích slov*. 1. vydání. Praha. Academia. 1995.
11. RADA EVROPY, VÝBOR MINISTRŮ. *Evropská vězeňská pravidla* (příloha časopisu České vězeňství č. 1/2006)
12. SUCHÝ, O. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody a jejich výkon*. Praha: Leges, 1991. 84 s. ISBN-80-85638-02-9.
13. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšířené vydání. Praha. Portál. 2004. ISBN 80-7178-802-3.
14. *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*. Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství, 2005. s. 30

Použité internetové zdroje:

15. www.vscr.cz

16. www.ivvs.cz

Použité právní předpisy:

17. NGŘ č. 11/2006, o vězeňské a justiční stráž, ve znění pozdějších předpisů

18. VYHLÁŠKA MS č. 345/1999 Sb., řád výkonu trestu, ve znění pozdějších předpisů

19. ZÁKON č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů

20. ZÁKON č. 435/2004 Sb., zákon o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů

21. ZÁKON č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráž, ČR, ve znění pozdějších předpisů

7 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1	Katalog aktivit Věznice Stráž pod Ralskem (viz text – s. 27)
Příloha č. 2	Projekt aktivity sociální pracovníce „Občan a úřad“ (viz text – s. 30)
Příloha č. 3	Dotazník (viz text – s. 43)

VĚZNICE STRÁŽ POD RALSKEM

KATALOG AKTIVIT
PROGRAMU ZACHÁZENÍ⁶⁷

VĚZNICE STRÁŽ POD RALSKEM

KATALOG AKTIVIT PROGRAMU ZACHÁZENÍ PRO ODSOUZENÉ S DOZOREM A OSTRAHOU

Obsah :

- 1. Komplexní nabídka aktivit programu zacházení pro odsouzené**
- 2. Aktivity programu zacházení ve volné nabídce pro odsouzené na nástupním oddělení**
- 3. Přehled aktivit jednotlivých pracovníků oddělení výkonu trestu**

Zpracoval :
speciální pedagog
výkonu trestu

Schválil:
vedoucí oddělení

KOMPLEXNÍ NABÍDKA AKTIVIT PROGRAMU ZACHÁZENÍ PRO ODSOUZENÉ V ODDĚLENÍ S DOZOREM I OSTRAHOU

A. VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY

Cestopisy - přírodní krásy, památky a současný život ve všech koutech světa – videoprojekcí a slovem
České a světové dějiny – přednášky a besedy doplněné videoprojekcí
Čtenářský kroužek – životopisy knižních autorů, rozbor díla
Dějiny, zeměpis a současné dění – přednášky o jednotlivých státech všech světadílů, jejich dějinný vývoj a současné politické a hospodářské události
Kroužek právního minima – seznamování se základními pojmy občanských práv a povinností
Kroužek anglického jazyka - výuka pro začátečníky i pokročilé
Kroužek německého jazyka – výuka pro začátečníky i pokročilé
Kroužek ruského jazyka – výuka pro začátečníky
Kroužek českého jazyka – rozšíření znalostí mateřského jazyka
Kroužek biblického vzdělávání – seznamování s dějinami Izraele a historickým poznáním Starého zákona
Literatura ve filmu – kniha a film, srovnání, odklony filmového zpracování od knižního
Počítačový kroužek – základy práce na PC pro začátečníky i rozšíření pro pokročilé
Právní minimum – základní právní normy, jejich výklad a užití
Přírodopisný kroužek – rozšíření znalostí v oblastech flóry a fauny.
Regionální geografické besedování – formou předem zadaných témat a řízených besed za respektování jednotlivých lokalit míst trvalého bydliště, rodiště či jiných lokalit s případným osobním vztahem, komplexně seznamovat účastníky s jednotlivými regiony České republiky a případně Evropy se zřetelem na státy sousedící, blízké a státy EU
Sociálně právní minimum – právní normy nejen v obecné rovině, normy upravující VTOS
Zásady společenského chování – přednášky a besedy na téma, jak se správně chovat ve společnosti
Zeměpisný kroužek – putování světem, práce s atlasem, doprovodná filmová projekce
Zeměpis Evropy – jednotlivé státy Evropy, práce s atlasem, filmová projekce

B. SPECIÁLNĚ VÝCHOVNÉ AKTIVITY

Alexandreis-poezie a literatura – životopisy a díla českých i světových básníků, základní literární a poetické směry, česká básnická moderna, vlastní tvorba a seberealizace, poslech poezie a relaxačních melodií (co nám autor sděluje), výuka recitace a přednesu s možností poslechu vlastního projevu ze záznamového zařízení, možnost nacvičení kulturního pásma s následným vystoupením.
Analýza života s prvky daseinsanalýzy – činnost je zaměřena především na životní cíle
Arteterapie /literární tvorba/ - individuální rozbor vlastní tvorby s následnou analýzou vlastních pocitů, názorů a postojů.
Empatické rozhovory – nedirektivní rozhovory s cílem sám se v sobě vyznat, akceptovat se a vhodněji se samostatně rozhodovat
Individuální psychoterapie – péče poskytovaná psychologem v indikovaných případech
Kroužek věřících – je určen všem věřícím, vážným zájemcům o křesťanské učení a hledačům smyslu života. V rámci kroužku je možno navštěvovat skupiny, kroužek biblického vzdělávání a ekumenické bohoslužby každou poslední sobotu v měsíci. Příležitostně se konají i evangelizační kulturní vystoupení členů křesťanských sborů pro vězně. Stálá je nabídka osobních pohovorů s duchovními pěti církevních denominací a náboženských společností
Logoedukace – aplikovaná filozofie – s prvky logoterapie se zaměřením na smysl života a zlepšení hodnotové orientace
Muziko terapeutická skupina – úvod do hudební výchovy a výuka základů hry na zobcovou flétnu
Nácvik sociálních dovedností – zaměřeno na rozšíření repertoáru chování a osvojení sociálních dovedností, které odsouzeným chybějí

Občan a úřad – získání sociálních dovedností v oblasti jednání s úřady; návody, informace a doporučení jak postupovat v konkrétních životních situacích
Poradna drogová prevence – individuální pohovory s drogou ohroženými odsouzenými v rámci primární drogové prevence a s odsouzenými toxikomany, za účelem jejich motivace k dobrovolné účasti na léčbě během VTOS nebo po jeho skončení
Psychagogika a mytopoetická analýza – výklady mýtů, pohádek a snů k sebepoznání
Relaxační metody – terapie proti stresu
Seminář výchovy k občanství ve vztazích etických a estetických – napomáhá v orientaci ve složitých procesech lidského dění, ke hledání variabilních odpovědí na naléhavé otázky současnosti. Napomáhá k vytvoření vztahů a etických postojů v dané problematice a formuje člověka jako odpovědného jedince s cílem přípravy pro život ve společnosti ve všech souvislostech
Sociálně pedagogicko-psychologický seminář – na světě nejsme sami a také nejsme všichni stejní; činnost je zaměřena na sebepoznávání vlastní osobnosti, základy sociální a pozitivní psychologie, etiku, morálku, emocionální inteligenci a etická témata současnosti
Sociálně psychologický výcvik – jedná se o práci ve skupinách do deseti účastníků, zaměřenou na nácvik komunikačních a sociálních dovedností, na motivaci ke změnám hodnotové orientace, prevenci agresivních projevů a redukci vnitřního napětí. K dosažení těchto cílů jsou používány speciální verbální i neverbální techniky
Sociálně právní příprava na výstup z VTOS – získání základních sociálních informací potřebných pro život
Sociální dovednosti – jak správně postupovat v jednání s úřady
Společensko sociální minimum – jak jednat a vystupovat při kontaktu s úřady a okolím
Společensko právní minimum – právní řád ČR (Zákoník práce apod)
Strategie adaptace a techniky copingu – činnost je zaměřena na zvládání stresu
Terapie religionistikou – aplikovaná religionistika – spirituální, ale nenáboženská a necírkevní terapie
Tématická sezení – diskuse je orientována na zvolené téma, cílem je korekce nevhodných postojů v dané oblasti
Výtvarné a výtvarně terapeutické činnosti – <i>oddechová skupina</i> - činnost zaměřena na rozvíjení výtvarné techniky a dovedností. <i>Skupina terapeutická</i> - hlavní činnosti obsahuje obecná témata, mezilidské vztahy, oslavy a rituály. Výtvarná tvorba se stává komunikačním prostředkem, může hrát roli v překonávání psychických obtíží
C. ZÁJMOVÉ AKTIVITY
Akvaristický kroužek – práce, údržba a obsluha akvárií, přednášky a vzdělávání v této oblasti
Botanický kroužek – získávání základů z flóry, pěstování pokojových květin
Botanický a zahradnický kroužek – vše, co souvisí s prací na zahradě (pěstování a ošetřování rostlin, příprava půdy, předpěstování sazenic)
Film a společnost – filmové projekce a besedování
Filmový klub – videoprojekce české filmové tvorby s následnými besedami
Hudební kroužek – pro jednotlivce, kteří umí hrát na hudební nástroje
Kroužek Rockování – poslech moderní populární hudby, besedy o interpretech a jejich tvorbě (klasický rock 60. až 80. let, současné hudební styly)
Kroužek stolního tenisu – výuka pravidel, vlastní hra, pořádání turnajů
Modelářský kroužek – stavba modelů z různých materiálů
Motoristický kroužek – zajímavosti ze světa automobilů
Moto kroužek – základy pravidel silničního provozu, historie motorismu, konstrukce a funkce
Paranormální jevy – poskytnutí nového a širšího pohledu na svět, navedení cesty k lepšímu pochopení vlastní existence i k lepšímu naplnění života (elementární techniky meditace a relaxace, studium literatury, videoprojekce a besedy)
Polytématický klub – zamyšlení nad aktuálními problémy společnosti
Prison – fotbalový tým, reprezentace věznice v dlouhodobé soutěži neregistrovaných a účast na turnajích mimo věznici
Rukodělný kroužek - práce se dřevem, papírem a jinými materiály

Rybářský kroužek – vše o rybách (chov ryb, jejich výskyt, rybolov a právní problematika, rybaření pro vybrané jedince)
Světová a filmová díla s válečnou tematikou
Světová filmová tvorba – seznamování odsouzených pomocí filmových ukázek ze světové filmové tvorby různých žánrů od historie po současnost
Šipky a stolní deskové hry – cvičení techniky, soutěže, vlastní hraní
Videokroužek (Kapucián, Vlach, Doležálek, Kučera, Mazanec) – videoprojekce vybraných filmů s následnou besedou k obsahu
Výtvarný kroužek (Farkaš) – kreslení, malování, techniky, výstavy

AKTIVITY PROGRAMU ZACHÁZENÍ

které jsou ve volné nabídce a odsouzení si je mohou vybrat již během pobytu na nástupním oddělení

VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY

- Dějiny, zeměpis a současné dění
- Kroužek biblického vzdělávání
- Kroužek německého jazyka
- Kroužek Anglického jazyka
- Regionální geografické besedování
- Společensko-právní minimum

SPECIÁLNĚ VÝCHOVNÉ AKTIVITY

- Andreis – literatura a poezie
- Analýza života s prvky caseinsanalýzy
- Arteterapie – literární tvorba
- Empatické rozhovory
- Individuální psychoterapie
- Kroužek věřících
- Logoedukace – aplikovaná filozofie
- Muzikoterapeutická skupina
- Nácvik sociálních dovedností
- Psychagogika a mytopoetická analýza
- Relaxační metody
- Poradna drogové prevence
- Seminář výchovy k občanství – etika a estetika
- Sociálně pedagogicko-psychologický seminář
- Sociálně psychologický výcvik
- Tematická sezení
- Terapie religionistikou – aplikovaná religionistika
- Výtvarné a výtvarně terapeutické činnosti

ZÁJMOVÉ AKTIVITY

Kroužek Rockování	
Míčové hry	Výtvarný kroužek (Farkaš)
Paranormální jevy	Stolní tenis

Obsah, náplň či zaměření každé konkrétní aktivity jsou uvedeny v komplexní nabídce aktivit programu zacházení. Ostatní aktivity, nabízené v katalogu, jsou specifické pro konkrétní oddíly nebo

je nutný předchozí pohovor s vedoucím aktivity. Informace o možnosti aktualizace-změny programu zacházení, podá vychovatel nebo speciální pedagog příslušného oddílu.

PŘEHLED VEDENÍ AKTIVIT PROGRAMU ZACHÁZENÍ JEDNOTLIVÝMI PRACOVNÍKY OVT

PSYCHOLOG

Individuální psychoterapie

SPECIÁLNÍ PEDAGOGové

Arteterapie-literární tvorba, Sociálně psychologický výcvik, Výtvarný kroužek
Relaxační metody, Muzikoterapeutická skupina, Světová filmová tvorba
Alexandreis-poezie a literatura, Podivuhodný svět, Sociálně pedagogicko-psychologický seminář
Empatické rozhovory, Nácvik sociálních dovedností, Tématická sezení, Výtvarné a výtvarně terapeutické činnosti
Drogová prevence, Paranormální jevy, Rockování
Seminář etiky, estetiky a výchovy k občanství, Regionální geografické besedování

SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK

Společensko sociální minimum
Občan a úřad
Sociálně právní příprava na výstup z výkonu trestu
Sociální dovednosti

VYCHOVATEL TERAPEUT

Analýza života s prvky daseinsanalýzy, Logoedukace-aplikovaná filozofie, Psychagogika a mytopoetická analýza, Strategie adaptace a copingu, Terapie religionistikou

Dějiny, zeměpis a současné dění, Kroužek německého jazyka, Kroužek anglického jazyka, Sociálně psychologický výcvik, Společensko právní minimum

PEDAGOG VOLNÉHO ČASU

Vedení fotbalového týmu „Prison“, Čtenářský kroužek, Počítačový kroužek, Stolní tenis, Videoprojekce sportovních pořadů,

VYCHOVATELÉ - DLE UBYTOVEN A ODDÍLŮ

Oddělení nástupní, výstupní, krizové a oddíl S

NO, *VO* – sociálně právní minimum, cestopisy
KO a S : – základy práce na PC, šipky a stolní deskové hry
– hudební kroužek, akvaristický a botanický kroužek

Ubytovna č. 1 - oddíly A, B, C, D a oddíl L

Oddíl A : – šipky, motokroužek
– botanický kroužek (zahradní a akvaristika)
Společně : polytématický diskusní klub

Oddíl B : – základy AJ, kroužek zeměpisu

Oddíl C : – akvaristický kroužek, kroužek stolního tenisu

Oddíl D : – právní minimum, videokroužek
– stolní tenis, zeměpis ČR

Oddíl L : – kroužek ruského jazyka, filmový klub, akvaristika

Ubytovna č. 2 – oddíly E, F, G, H

Oddíl E : – stolní tenis, právní minimum
– výtvarný kroužek, počítačový kroužek

Oddíl F : – sociálně právní minimum, šipky

Oddíl G : – akvaristika, zeměpis Evropy

Oddíl H : – zásady společenského chování, literatura ve filmu

Ubytovna č. 3 – oddíly CH, I, J, K

Oddíl CH : – rybářský kroužek, přírodopisný kroužek

Oddíl I : – modelářský kroužek, film a společnost
– hudební kroužek, stolní tenis

Oddíl J : – společensko-právní minimum, stolní tenis
– videoprojekce s následným rozбором díla, kroužek českého jazyka

Oddíl K : – motoristický kroužek, akvaristika
– fotbalový tým Prison, stolní tenis

Ubytovna č. 4 – oddíly M, N, P, T a OZSTZ

Oddíl M : – počítačový kroužek (dozor i ostraha), rukodělný kroužek
– akvaristika, videokroužek, světová a domácí filmová díla s válečnou tematikou

Oddíl N : – videokroužek, stolní tenis

Oddíl P : – české a světové dějiny, fotbalový tým Prison

OZSTZ : – rybářský kroužek, akvaristický kroužek

+ **odd.T** – *videoprojekce, stolní tenis*

DOTAZNÍK

Tento dotazník slouží ke zmapování názoru na programy zacházení a další aspekty, které ovlivňují jak život odsouzených ve věznici, tak možnost jejich úspěšného zařazení do společnosti po propuštění.

Získaná data budou využita v bakalářské práci na téma: „Příprava odsouzených na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.“

Vyplnění dotazníku je dobrovolné a anonymní. Autorka dotazníku pouze žádá pravdivé a odpovědné zodpovězení všech otázek.

Za vyplnění dotazníku děkuji

Marie Hájková

.....

1. Uveďte prosím svůj věk: let
2. Kolikrát jste byl odsouzen k výkonu trestu odnětí svobody?
3. Jak dlouhou dobu jste strávil ve výkonu trestu odnětí svobody ? V případě více odsouzení uveďte celkovou délku trestu a délku posledního trestu.

celkem

poslední

4. Jaké je vaše nejvyšší ukončené vzdělání?

- a) žádné
- b) základní
- c) odborné
- d) středoškolské
- e) vysokoškolské

5. Domníváte se, že je pro odsouzené vhodné získat ve věznici pracovní kvalifikaci?
- a) ano
 - b) ne
 - c) nevím
6. Myslíte si, že se program zacházení podílí na tvorbě návyků potřebných pro civilní život?
- a) ano
 - b) ne
 - c) nevím, co je to program zacházení
7. Považujete za dobré, že máte možnost ve věznici pracovat?
- a) ano
 - b) ne
8. Zdá se Vám pravdivé tvrzení, že „programy zacházení pomáhají měnit postoje člověka k lepšímu?“
- a) ano
 - b) ne
 - c) částečně
9. Měly by podle Vás programy zacházení obsahovat více zájmových aktivit (sportovní činnost, kroužky apod.)?
- a) ano
 - b) ne
10. Do jaké míry dle Vašeho názoru záleží na kladném příkladu personálu věznice (myšleno ve vystupování, v řeči, upravenosti)?
- a) velmi záleží
 - b) záleží pouze částečně
 - c) nezáleží
11. Jsou prostředí a podmínky života ve věznici důležité pro bezproblémový průběh výkonu trestu odnětí svobody?
- a) ano
 - b) ne
12. Vyhovovalo by Vám, kdyby se zvýšil počet žen v práci s odsouzenými?
- a) ano
 - b) ne
 - c) není důležité, zda s odsouzenými pracuje muž nebo žena

13. Zaměstnanci věznice, kteří pracují s odsouzenými, by měli být

- a) vzdělání lidé
- b) na vzdělání tolik nezáleží

14. Domníváte se, že je výstupní oddělení potřebné pro odsouzené v období před propuštěním?

- a) je vhodné pouze pro odsouzené s dlouhým trestem (delším než tři roky)
- b) je vhodné pro všechny odsouzené
- c) pobyt ve výstupním oddělení před propuštěním není důležitý

15. Považujete výkon trestu odnětí svobody za příliš přísný a velmi organizovaný?

- a) ano
- b) ne

16. Doporučil byste, aby do věznice přicházeli více umělci se svými aktivitami (např. vystoupení známých zpěváků)?

- a) ano
- b) ne
- c) je mi to jedno

17. Domníváte se, že se o odsouzené dostatečně zajímají politici (poslanci, senátoři) a média?

- a) ano
- b) ne
- c) není třeba, aby se o život vězňů více zajímali

18. Je pro odsouzené důležité čtení novin, časopisů a sledování televize?

- a) je přínosné
- b) není přínosné

19. Je důležité, aby se sociální kurátor staral již během výkonu trestu o odsouzené, kteří nemají potřebné sociální zázemí?

- a) ano
- b) ne, každý by se měl o sebe umět postarat sám i po propuštění

20. Považujete za prospěšné extramurální aktivity, tj. aktivity, které jsou uskutečňovány mimo areál věznice (např. vycházka s návštěvou, vycházka se zaměstnanci věznice apod.)?

- a) ano
- b) ne